

A List of Yearly Holidays in a Piyyut by Qiliri / לוח מועדי השנה בפיוט לר' אלעזר
בירבי קיליר

Author(s): עזרא פליישר and Ezra Fleischer

Source: *Tarbiz* / טבת-אדר (טבת-אדר), כרך נב, טבת-אדר תשמ"ג, כרך נב, (תשמ"ג), pp. 223-272

Published by: Mandel Institute for Jewish Studies / המכון למדעי היהדות ע"ש מנדל

Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/23595971>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <https://about.jstor.org/terms>

JSTOR

Mandel Institute for Jewish Studies / המכון למדעי היהדות ע"ש מנדל is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Tarbiz* / תרביץ

לוח מועדי השנה בפיוט לר' אלעזר בירבי קליר

מאת

עזרא פליישר

ידיעותינו על מנהגי התפילה של אבותינו בני ארץ־ישראל הקדומים מועטות ומעורפלות. העובדה שזכר נוסחי התפילה, מנהגי הקריאה ושאר דרכי הפולחן שלהם נמחו כמעט כליל מעולמנו היא מן המופלאות שכבר התרגלנו אליהן כדי כך ששוב אין הן נראות בעינינו מופלאות. אף־על־פי־כן, יש שממצאים חדשים מאירים לפתע את עינינו לראות שוב את החלל הריק הפעור בידיעותינו בנקודה הזאת. ממצאים כאלה משלימים איזו פינה במפה האילמת של השטח ומחייבים תוך כדי כך ארגון חוזר של הנתונים והערכה מחודשת של המוסכמות בשטחים הסמוכים. מסתבר, שגם הידיעות הבדוקות שהגיעו אלינו בסוגיה הזאת, או שהסקנון בבירור על־פי עיון במסמכים מהימנים, אינן קבע, ומלבד שיש להעריך אותן מלכתחילה בזהירות רבה, גם יש לבדוק אותן שוב ושוב בבדיקות חוזרות ונשנות מדי פעם בפעם.

[א]

הרבה טרחה טרחו חוקרים ראשונים ואחרונים עד שנקבע, כדבר שהוא למעלה מכל ספק, שאלעזר בירבי קליר, גדול פייטנינו הקדומים, בן ארץ־ישראל היה. כידוע, כך היתה מסורתם הפשוטה של חכמי ימ־הביניים, שראוהו תנא ושהבחינו בעינם החדה בעובדה שאין בין פיוטיו חיבורים ליום טוב שני של גלויות. אף הם הרגישו בסתירות שבין ההלכה המתפייטת לפעמים ביצירותיו לבין זו הידועה לנו מן התלמוד הבבלי, וראו גם בזה סימן לקדמותו ולמקומו.¹ אבל ראשוני חכמת־ישראל לא קיבלו מסורת זו וחיפשו לקלירי

¹ עיין על כך, למשל, דבריו הפסקניים של רבינו תם המובאים במחזור ויטרי, עמ' 362: 'ור' אלעזר בירבי קליר שהיה תנא ויסד קרובות למועדי השנה ומצינו בכמה מקומות בפיוטין שחולק על תלמוד שלנו... ואני ראיתי בתלמוד ירושלמי... ולפי מימרא זו יסד הקליר... כי רוב דבריו לפי תלמוד ירושלמי. ובימיו היו מקדשים על פי הראייה ומארץ ישראל היה, מקרית ספר... ותדע דבימיו היו מקדשין על פי הראייה שלא תמצא לעולם בכל פיוטיו קרובה ליום שני של ימים טובים... וכל אותם פרשיות שבמסכת מגילה לימים טובים שניים שבכל שנה לא הזכיר בפיוטיו. ואפילו תאמר שלא היה ר' אלעזר בר' שמעון... ואחר היה, מכל מקום יש לך לומר שמקרית ספר היה ובימיו היו מקדשין על פי הראייה ובהרבה דברים חולק על תלמוד שלנו ותופס לו שיטת

מולדת במקומות אחרים, בבבל ובאירופה.² רק לאט ובקושי נתבררה ונתאששה הדעה שאי־אפשר למקם את הפייטן אלא בארץ־ישראל. ממצאי הגניזה אישרו את הדעה מן הצד העקרוני; כי על־פיהם נתברר שארץ־ישראל היתה בכלל עריסת הפיוט, ושארצות הפזורה החלו נוטלים חלק ביצירה הפייטנית מאוחר מאד.³ על־פיהם גם נתבררה עוצמת השפעתו של הקילירי על השירה הפייטנית, ונתחייבה ההערכה שהשפעה זו אי־אפשר שנבעה אלא ממרכז חיותה של הפייטנות.⁴ עם הזמן נוספו על כך הוכחות פנימיות שהראו שמנהגי התפילה הנרמזים בקצת מפיוטי הקילירי מייצגים את מה שנודע לנו על־פי ממצאי הגניזה כמנהגם הבלעדי של בני ארץ־ישראל. כך, דרך משל, נתברר שנוסח העמידה שנתפייט בידו הקילירי בכל קרובות הי"ח שלו לא הכיל אלא ח"י ברכות ולא י"ט, כעמידתם של בני בבל.⁵ נתברר גם כן שבמקומו של הקילירי, וכך היה הדבר בקהילות ארץ־ישראל הקדומות, לא אמרו קדושה ביוצר בימות החול, אפילו לא בראשי־חודשים וימות חול־המועד.⁶ ועוד

תלמוד ירושלמי'. עיין שם לשונו במלואה. רוב אבחוניו של רבינו חם מקיימים אות באות, מה שאי־אפשר לומר כן על דברי רבים מן החוקרים המודרניים שעסקו בסוגיה זו. על מודעותם של בעלי התוספות לדבקות הקילירי בשיטת הירושלמי, עיין גם: א"א אורבך, בעלי התוספות, ירושלים תש"ס, עמ' 701. על שאר מקורות קדומים שדנים בסוגיה הזאת עיין: ש"ר, תולדות, וורשה תרע"ג, עמ' 197 ואילך, בהערות.

² עיין: ש"ר, שם. עיין גם: שד"ל, מבוא למחזור בני רומא, מהדורת ד' גולדשמידט, ירושלים תשכ"ו, עמ' 27 ואילך. על היסוסיו של צונץ בקביעת מקומו של הקילירי עיין הדרשות בישראל, ירושלים תשי"ד, עמ' 184 ואילך, ששם הלך בדרכו של ש"ר. ב"Literaturgeschichte der synagogalen Poesie", ברלין 1856, עמ' 33, כבר ציין את ארץ־ישראל (לצד סוריה) כמולדתו האפשרית של הפייטן ואף העלה לזה, בקיצור נמרץ כדרכו, הוכחות כבדות משקל.

³ על צד האמת, אין בידנו ידיעות על שום פייטן שפעל מחוץ לארץ־ישראל עד למחצית הראשונה של המאה התשיעית, תקופת פעילותו המשווערת של ר' חדותא בירבי אברהם, שהיה לפי כל הסימנים בן חוץ־לארץ. עיין: ע' פליישר, 'חדותא בירבי אברהם' — ראשון לפייטני איטליה?', איטליה ב (תשמ"א), עמ' ז ואילך. במחצית השנייה של המאה הזאת פעל כנראה ר' שלמה סולימן אלסנג'ארי, אבל אין בטחון שיצר בחוץ־לארץ (עיין על כך גם להלן). הפייטן הבבלי הקדום ביותר הידוע לנו בשמו הוא ר' ניסי אלנהוראני, שפעל בראשית המאה העשירית, או, לכל המוקדם, בסוף המאה התשיעית.

⁴ יצירתו של הקילירי עיצבה, כמפורסם, באופן סופי את הדגם הקלאסי של הקדושתא. כל הפייטנים שלאחריו למדו ממנו, וכמעט שאין בפייטנות המאוחרת אתר פנוי מהשפעתו עד תקופת ספרד. גם ריבוים המופלג של פיוטיו המופיעים במחזורי מרכז־אירופה מחייב לומר שיצירתו באה מן המרכז ה'רשמי' של היצירה הפייטנית, כלומר מארץ־ישראל. תפוצת יצירתם של פייטני חוץ־לארץ היתה מוגבלת.

⁵ אמנם לא הרבה קרובות י"ח קיליריות נשתמרו בידנו, אבל הן בעלות משמעות רבה מן הצד הזה. כך הוא הדבר בשתי קרובותיו לפורים, 'ויאהב אומן' שבמחזורים האשכנזיים (ד. ו. 197) ו'אמתך ואורך אל תרחק' שנתפרסם בידי ש' ברנשטיין בסורא ד (תשכ"ד), עמ' 482, והוא קלוט במחזור רומניאה. כך הוא בקרובת החנוכה שלו 'אעדיף כל שמונה' שפרסמתי בהספרות ב (תשל"א), עמ' 224. בקרובת הושענא רבה שלו 'הושענא אל אמונה' שפרסמתי בהספרות, שם, עמ' 219, בקרובת החמישית שלו לתשעה באב שפרסמתי בסני סג (תשכ"ח), עמ' לו ואילך, ובקרובתו לאבל 'וספדה ארקא' שפרסם י' מרקוס בגנוי שירה ופיוט, ניו־יורק תרצ"ד, עמ' 49 ואילך. כך משתמע גם מהשלמותיו לקרובות הי"ד שלו לתשעה באב, שאף בהן אין תיקון לברכת 'את צמח דויד'.

⁶ על יצירות של חול שאין בהם קדושה עיין בספרי, שירת הקודש העברית בימי הביניים, ירושלים תשל"ה, עמ' 214 ואילך. יוצר של הקילירי לראש חודש ניסן פרסמתי במאמרי 'חדשות לעניין "ראשי חודשים"',

נתברר שלפי מנהג הקילירי, וכך היה מנהגם של בני ארץ-ישראל, לא אמרו קדושה אלא בעמידות של שחרית בלבד, ואף זאת רק בשבתות ובחגים,⁷ ולא בימות החול, כולל רוב ימות החול המצוינים.⁸ כן נתברר שהקילירי לא הכיר (גם בשחריות של ימות-חול מצוינים) אלא קדושות מורחבות, שכללו תמיד גם פסוק ראשון ואחרון של קריאת שמע, ואף זה, כפי שנתברר, לפי מנהגם של בני ארץ-ישראל.⁹ משכנעות עוד יותר היו הראיות שבאו מן הקריאות בתורה שנמצאו רמוזות בקרובות החגים של הקילירי, כי בעניין זה היה מנהגם של בני בבל קבוע על-פי הכרעות חד-משמעיות של תלמודם. בניגוד להכרעות הללו, נתברר שהקילירי קרא ביום טוב ראשון של פסח ב'שור או כשב' ולא ב'משכו',¹⁰ ובשבתות חול המועד של פסח ושל סוכות קרא ב'עשר תעשר' ולא ב'ראה אתה אומר אלי'.¹¹ ולאחר שמ' זולאי הראה שהקדושתאות הקדומות רומזות רובן, בשלשלות הפסוקים של המשלש שלהן, גם להפטרות,¹² נתברר שהרבה הפטרות הרמוזות בקרובות הקילירי נוגדות את המקובל במנהגות בבל, ותואמות, להפך, בחלקם לפחות, את הידוע לנו כמנהגם של בני ארץ-ישראל.¹³ הוברר גם כן שבמקום הקילירי ובזמנו נהגו לומר הבדלה בעמידת הערבית של ימים טובים שחלו להיות אחרי השבת, בברכת ההודאה דווקא, ולא בברכת קדושת היום, כפי שנקבעה ההלכה למעשה בבבלי, וזה מנהג נידח ומיוחד של בני ארץ-ישראל, שדיעותינו עליו גם עכשיו מועטות ביותר.¹⁴ מכל העדויות הללו נתחוו, כאמור,

מחקרים באגדה, תרגומים ותפילות ישראל לזכר יוסף היינמן, ירושלים תשמ"א, עמ' קכו. יש בידינו יוצר נוסף של הקילירי להושענא רבה, אף הוא בלא קדושה.

⁷ זאת אנו למדים מן העובדה שכל הקרובות שחיבר הקילירי לתפילות ערבית ומוסף של שבתות וימים טובים שבעתות הן, ואין בהן זכר לקדושה. יצאו מכלל זה קרובותיו למוספי ראשי שנים ולכל תפילות יום הכיפורים (להוציא תפילת הערבית), שגם בהן אמרו קדושה.

⁸ כך משתמע מהעדר רמז לקדושת העמידה בקרובותיו של הקילירי לפורים, לתשעה באב ולאבל; לציון ראה לעיל, הערה 5. השווה כנגד זה קרובותיו להושענא רבה ולחנוכה, שיש בהן קדושה. בארץ-ישראל הקדומה אמרו קדושות בעמידות של חול רק בימי ראשי-חודשים, חול המועד וחנוכה. על כל המנהגים הללו עיין: ע' פליישר, 'לתפוצתן של קדושות העמידה והיוצר במנהגות התפילה של בני ארץ ישראל', תרכ"ז כח (תשכ"ט), עמ' 254 ואילך.

⁹ כך מוכח מפיוטי הקדושה ('פיוטי ט') המצורפים לקדושתאות השחרית של הקילירי לחגים, ומקטעי הקדושה הבאים בקדושתאות הי"ח שלו להושענא רבה וחנוכה. כל הפרטים דלעיל מקיימים גם ביצירתם של פייטני ארץ-ישראל המאוחרים לקילירי.

¹⁰ כך גם ייני, לפניו. פלא גדול הוא מה שמפלפל בזה ש"ר בתולדות (לעיל, הערה 1), עמ' 197. על קריאתם של בני ארץ-ישראל ביום ראשון של פסח ב'שור או כשב' כבר העיר מ' זולאי בספרו *Zur Liturgie der babylonischen Juden*, שטוטגרט 1933, עמ' 63.

¹¹ עיין על כך: ע' פליישר, 'פרשת עשר תעשר וקריאתה בימות חג לפי מנהגות ארץ ישראל', תרכ"ז לו (תשכ"ז), עמ' 116 ואילך. עיין גם במאמרי 'מנהגי הקריאה של בני ארץ-ישראל בתורה ובנביאים', ספונות, סדרה חדשה א (טז), עמ' 28. ועיין על כך גם להלן.

¹² מ' זולאי (לעיל, הערה 10), עמ' 12. חשיפת חוק זה הביאה לגילויים מעניינים ביותר בסדרי התפילה של בני ארץ-ישראל הקדומים.

¹³ עיין זולאי (לעיל, הערה 10), עמ' 13 ואילך.

¹⁴ עיין על כך במאמרי, 'שבעות הבדלה ארץ ישראליות', תרכ"ז לו (תשכ"ז), עמ' 342 ואילך. שבעות

בצורה מוחלטת שהקילירי אכן בן ארץ-ישראל היה. כנגד כל העדויות שנימנו לא נמצאה ביצירתו של הפייטן, על-כל-פנים בחלקיה הידועים עד כה כוודאיים, אפילו אות אחת שניתן לראות בה ייצוג למנהג בבלי איזה שהוא. מנהגו של הקילירי כפי שהוא לפנינו, הוא אפוא מנהג ארץ-ישראל בטהרתו.

[ב]

מופלא הדבר שעם כל התקדמות המחקר בתקופתנו וחשיפת אוצרות הגניזה הרבים, עדיין לא נתברר לנו כלל מה היתה שיטת הקריאה של הקילירי בתורה בשבתות הרגילות. האם היתה זאת השיטה התלת-שנתית של בני ארץ-ישראל, זו המיוצגת בשירתם של רוב פייטנינו הקדומים. כגון ינאי, שמעון בירבי מגס, יוסף בירבי ניסן וכן ביצירתו של יהודה,¹⁵ או שמא היתה זאת השיטה השנתית של בני בבל? שום ידיעה ישירה בעניין הזה לא עלתה עד כה מפיוטי הקילירי, ומצד הממצאים שבעין אין הכרע לכאן או לכאן. אמנם כבר בשנת תרצ"ד העיר מ' זולאי על העובדה שיש בגניזה שפע של מערכות יוצר מיוסדות על הפרשות הבבוליות, שחתימתן הקבועה היא 'אלעזר בירבי קילר חזק',¹⁶ שאילו הן מקוימות בחזקת שייכותן לפייטן הקדום, יש מהן עדות מכרעת לשיטת קריאה 'בבלי' במקומו ובזמנו. אלא שעדות זו מופרכת היתה לדעתו של זולאי מכל וכל. לדעתו, יוצרות אלה נכתבו בידי פייטן מאוחר בהרבה לקילירי, אולי בן חוץ-לארץ. מכל מקום, כיוון שיצא ערעור על ייחוס הפיוטים הללו לקילירי, נתערער ממילא גם מה שנשתמע מהם לעניין שיטת הקריאה של מקומו וזמנו. בסבך הוויכוח שניטש במחקר מסביב לייחוס היוצרות הללו לקילירי, ויכוח שבו חזרה הדבר המובן מאליו ההנחה שקריאתו של הקילירי תלת-שנתית היתה, חידד ש' שפיגל את המודעות לכך שעדיין לא עלתה לפנינו שום הוכחה שהקילירי קרא את התורה לפי שיטת בני ארץ-ישראל.¹⁷ אכן, דבר מופלא למדי, אין בידינו גם היום שום יצירה ודאית של הקילירי לשום שבת רגילה; מאות חיבוריו של הפייטן הגדול מיועדים כולם לחגים,

הבדלה של הקילירי עיין שם, עמ' 350. אגב, עצם המנהג לחזור על עמידות הערבית בקול בחגים ובשבתות הוא מנהג ארץ-ישראלי.

¹⁵ משלושת הפייטנים בראש הרשימה נותרו בידנו יצירות המפייטות סדרים ארץ-ישראליים. משני הראשונים קדושתאות, מן השלישי — יוצרות. פיוטי ינאי נתפרסמו בידי מ' זולאי בשנת תרח"ץ. על שמעון בירבי מגס עיין: מ' זולאי, ידיעות המכון לחקר השירה העברית, ב (ברלין תרצ"ו), עמ' רכא ואילך; ע' פליישר, פזמוני האנונימוס, ירושלים תשל"ד, עמ' 33 ואילך. על יוצרותיו של ר' יוסף בירבי ניסן עיין: מ' זולאי, ידיעות המכון לחקר השירה העברית, ה (ברלין וירושלים תרצ"ט), עמ' קנט. יהודה הוא פייטן מאוחר יותר. פיוטיו נחשפו לראשונה על-ידי מ' זולאי בספרו הנזכר לעיל, בהערה 10. על מנהגו התלת-שנתי עיין במאמרי ב'ספונות' (לעיל, הערה 11), עמ' 28 ואילך.

¹⁶ עיין ביקורתו על ספרו של י' מרקוס, גנזי שירה ופיוט, בקרית ספר י (תרצ"ג), עמ' 481. ביוצרות הללו שב זולאי ודן בכמה ממאמריו המאוחרים. עיין בעניין זה גם: ע' פליישר, 'עניינים קיליריים', תרכ"ג (תשמ"א), עמ' 283 ואילך.

¹⁷ ש' שפיגל, 'אלעזר בירבי אבן בין פיוטי הקילירי', ידיעות המכון לחקר השירה העברית, ה (ברלין וירושלים תרצ"ט), עמ' רעו.

לשבתות המצוינות או לימות החול המיוחדים. המנהג, המיוצג כבר ביצירותיהם של פייטנים שפעלו, על-פי המקובל, קודם לזמנו, לעטר במערכות פיוט כל שבת משבתות השנה, אינו מתגלם בחיבוריו, אלא אם כן נשוב ליחס לו את היוצרות החתומים 'אלעזר בירבי קליר'.

לאחרונה טיפלה במערכות היוצר של 'אלעזר בירבי קליר' ד"ר ש' אליצור, ולאחר שליכנה את הבעייה מכל צדדיה האפשריים הגיעה למסקנה, שגם בלי להתייחס כלל לשיטת הקריאה המיוצגת בפיוטים הללו, אי-אפשר ליחסם בשום אופן לפייטן הקדום.¹⁸ היוצרות מייצגים שלב מאוחר (אולי מאוחר מאוד) בפייטנות המזרחית, הן מצד הרכב המערכות, הן מצד תבניות מרכיביהן והן מצד לשונן, וניכרת בהן השפעה עזה מצד יוצרותיו של ר' יוסף בירבי ניסן משוה קריתים, שפעל בלי ספק אחרי ימיו של הקלירי (הקדום). נמצא שהשאלה בדבר שיטת הקריאה של הקלירי עומדת בעינה, חריפה ומביכה כשהיתה, כשממצאים ודאיים אין; אבל השכל הישר נוטה לצד ההשערה שמי שמייצג בפייטנותו שפע גדול של מנהגים ארץ-ישראליים מובהקים, אי-אפשר שסטה בנקודה הזאת, שהיא עקרונית ומכרעת במיוחד, ממנהגם של בני המערב.

[ג]

הפיוט הנדפס להלן, המכיל ידיעה חשובה בסוגיה הזאת, הוא חלק מתוך קומפוזיציה גדולה (כנראה) לשבת איכה, שעלתה לפנינו, קטעים קטעים, מנבכי הגניזה.¹⁹ עדיין אין היא בדינו בשלמותה; חסרים לנו ממנה קטעי ההתחלה (פיוטים א-ד) והסילוק. חלקי הפנים של הקדושתא, החל מפיוט ה, נמצאים בדינו כמעט כולם להוציא כנראה כמה שורות מקטע אחד ועוד שתיים-עשרה מחרוזות מרובעות מקטע אחר. החלק הנמצא בדינו מן הקרובה מחולק לארבעה פיוטים. הראשון מהם הוא פיוט ה של הקדושתא, והוא ניכר בכך שהוא חתום בידי הפייטן, ושל אחרייו בא בכתב-היד ציון לאמירת התפילה 'אל נא לעולם תערץ'.²⁰ שאר הפיוטים (לבד מן השלישי, שאין תחילתו בדינו) פותחים בכותרות שתחילתן ב'ובכן', כרגיל בקדושתאות בפיוטי ו, ז (הרהיטים). אחרי הקטע האחרון שבידינו מסומנת התחלת הסילוק בזה הלשון: 'ובכן ונעריצך אלהינו; העת לגעור חית יער, והו מכתוב פי אלקינות' כלומר: והוא (דהיינו הסילוק שתחילתו 'העת לגעור' וכו') כתוב בין הקינות. אחר-כך באה בכתב-היד הכותרת 'שילום אלשבעה', דהיינו תשלום הקרובה.²¹ מייד אחר-כך מועתקות שתי חטיבות (השנייה אינה שלמה) של שבעתא, אחת לברכת 'האל הקדוש' והשנייה

¹⁸ עיין: ש' אליצור, 'פיוטי אלעזר בירבי קליר ויחסם ליצירתו של אלעזר בירבי קליר', חיבור לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשמ"א.

¹⁹ על קרובה זו כתבתי במאמרי, 'לעניין המשמרות בפיוטים', סיני סב (תשכ"ח), עמ' קמב ואילך; שם גם פרסמתי חלק ממנה (עמ' קמד ואילך).

²⁰ על הקטע 'אל נא לעולם תערץ' הבא בכל הקדושתאות אחרי פיוט ה עיין בספרי (לעיל, הערה 6).

עמ' 146.

²¹ על מנהגן של קהילות לצרף לקדושתאות קטעי פיוט (בדרך-כלל חלקי שבעתות) לחיקון הפייטני של

ל'מקדש השבת' שנחלשו משבעתא מקיפה שהיתה מיוסדת על פתיחות מקראיות מאיכה א. היא הביאה במקורה אלפבית כפול במחרוזות העיקריות שלה (כאן אותיות ז-ל), וחתימה של הפייטן בראשי המחרוזות המשניות (אחרי מלות השרשור). השבעתא היתה חתומה '[אל] עז [...]]' ואין ספק שהיא של הקילירי. אין השלמתה בידינו לפי שעה.

הקדושתא שאנו מדברים בה מיוסדת על מסגרת מקראית כפולה: מחרוזותיה מביאות בראשיהן או בראשי אחדים מטוריהן, לסירוגין, פתיחות מקראיות מחמשת הפרקים של מגילת איכה ומכל פרקי מגילת שיר השירים, באופן שהקטע האחרון של הקרובה, זה שלפני הסילוק, מביא את ראשי פסוקיהן האחרונים של שתי המגילות. הקטעים שבידינו שהם, כזכור, מפיט ה ואילך מביאים פתיחות מקראיות מאיכה ב ושיר השירים ב, ו ואילך. כ"ב פסוקי איכה א וכ"ב הפסוקים הראשונים של שיר השירים (עד ב, ו) עובדו לפי זה בחלקי הקרובה שאינם בידינו לפי שעה. איננו יודעים איך סודרו הפסוקים בארבעת הקטעים הראשונים החסרים. אפשר שהפייטן סידר את כל המקראות בשלוש החטיבות הראשונות של הקרובה ושייר את פיוט ד, כמקובל בקדושתאות, בלא עיצוב סטרופי קבוע, ואם כן גם בלי פתיחות מקרא, ואפשר שלא נהג כך, אלא סידר את פיוט ד גם כן בסטרופות מעוצבות יפה, עם פתיחות מקראיות בראשן וגופן. השערה אחרונה זו נראית סבירה יותר, כי גם בחלקי הקדושתא הנמצאים בידינו ויתר הפייטן על הקווים התבניתיים האופייניים לחלקי הקרובה השונים, ובנה את כל הקטעים בתבניות סטרופיות מרובעות, אחדות.

המבנה האחד של הקדושתא על כל חלקיה מסייע בידינו לוודא את שייכותם של כל הקטעים אליה ואת סדר בואם בה במקור. הוא גם מחזקנו בזיהוי הבטוח של מחבר כל הקטעים, כי דבר שאין צריך לומר הוא שאין הקטעים חתומים כולם. אבל יש בקטעי הקרובה סממני תבנית נוספים לבד מן המסגרת המקראית הכפולה, ואף אלה משותפים בדרך-כלל לכל מרכיבי הקומפוזיציה שהגיעו לידינו. מחרוזות הפיוטים, שראשן כזכור במלות הפתיחה ממגילת איכה, גם סופן במלות הפתיחה של מקראות ממגילה זו, באופן שהפסוק הפותח מחרוזת מסוימת כבר נמצא נזכר, במלות הפתיחה שלו, בטור האחרון של הסטרופה שלפני-כן. אמנם בעניין זה אין אחדות גמורה בפרקי הקרובה: בשני הפיוטים הראשונים אין למחרוזות סיומות מקראיות ממש, אלא רוב טורן האחרון מכיל אף הוא דברים משל המשורר. הטור הזה משולב, בראשו, במערכת האקרוסטיכונית של הקטעים: בפיוט הראשון — במטבע החיתום של הפייטן, ובשני — באלפבית השוטף של הקטע. בשני הפיוטים הללו לשונות הפתיחה של המקראות באים בסופי השורות, ואין שם אלא חיבה אחת (הראשונה) או שתיים או שלוש חיבות מפתחות הפסוקים. בשני הקטעים הנוספים (ראש הפיוט השלישי חסר, כזכור), באות התחלות הפסוקים כסיומות מקראיות

הברכות שלאחר הקדושה, עיין: ע' פליישר, 'לפתרון של כמה בעיות יסוד במבנה הקדושתא הקלאסית', ספר הזכרון לחנוך ילון, רמת-גן תשל"ד, עמ' 447 ואילך, וכן גם בספרי (לעיל, הערה 6), עמ' 76.

לכל דבר. בין כך ובין כך, אין בראשי המחרוזות אלא מלות הפתיחה של המקראות לפי הסדר. הקרובה כולה משורשרת אפוא בעקרון, אבל השרשור אינו תמיד מובהק: בשני הקטעים הראשונים הוא שרשור שגור ברוב המקרים, כי על-פי הרוב אין בסופי המחרוזות אלא מלה אחת מן המקרא שפתיחתו נועדה לבוא בראשי המחרוזות שלאחריהן, אבל בשני הקטעים האחרונים השרשור תמיד 'מדולג', כי המלה הפותחת את המחרוזות באה בראש השורה שלפני-כן, ולא, כרגיל, בסופה. בכל אופן ברור שגם מן הצד הזה טבועים כל מרכיבי הקדושתא שהגיעו לידינו בחותמה של תפיסה מבנית אחת.

אחידות של תפיסה מאפיינת את חלקי הקרובה גם מצד תוכנם. כי לבד מן המסגרות המקראיות שהעמיד הפייטן לכל מחרוזות הקטעים, גם תחכם את תוכנן בהפלגה גדולה ועשאן רומזות לנושאים טרומיים שונים. שיטה זו נהוגה בפייטנות לדורותיה,²² והקילירי עצמו עשה בה שימוש ברבים משיריו, והמפורסמים שבהם לעניין זה — שבעתות הטל והגשם שלו. אבל השימוש נדיר מאוד בקדושתאות. מכל מקום, גם בעניין הזה מצטיינים הקטעים, כפי שאמרנו, באחידות עקרונית. הקטע הראשון (מיוסד על איכה ב) מזכיר בכל אחת ממחרוזותיו, בטור הרביעי, ספר מכ"ד ספרי המקרא,²³ בקטע השני (על איכה ג; קטע זה גדול פי שניים משאר הקטעים, ומביא אלפבית סטרופי כפול) מזכירות המחרוזות, בסדר זה, משמר ממשמרות הכהונה, שבט משבטי ישראל ומזל ממזלות השנה (מסטרופה י"ג ואילך: חודש מחודשי השנה ואבן מאבני החושן),²⁴ בחלק שנותר לפליטה מן הפיוט השלישי²⁵ מובאים בזה אחר זה החגים החשובים שבשנה, ואילו בפיוט הרביעי, והוא המעניין אותנו במיוחד, מובא לוח מפורט של כל מועדי השנה, כולל השבתות המצוינות. מלבד הנושאים הטרומיים הגלויים הללו, נרמזים בקטע הראשון גם נושאים סמויים: במחרוזות ג—ה נרמזות ארבע החיות שבחזון דניאל ז, ב—ג: ארי (טור 11), דב ונמר (15) והמכרס (19). מסטרופה ו ואילך נזכרות ארבע המתכות של הצלם שראה בלשאצר (דניאל ב, לב ואילך): זהב (23), כסף (27), נחושת (31) וברזל (35). ממחרוזות י ואילך נזכרות ארבע לשונות המקרא בברית בין הבתרים (בראשית טו, יב): אימה (39), חשכה (43), גדולה (47) ונופלת (53). מסטרופה נ נזכרות מלות המקרא בדברים ו, טו: נחש (57), שרף (61), עקרב

²² עיין על כך בספרי (לעיל, הערה 6), עמ' 110 ואילך, ולפי המפתח ('נושא קבע').

²³ סדר הספרים בפיוט הוא כדלהלן: חמשת החומשים, נביאים ראשונים כסדרם הרגיל, ישעיה, ירמיה, יחזקאל, תרי עשר, דברי הימים, תהלים, איוב, משלי, רות, שיר השירים, קהלת, איכה, דניאל, נחמיה ועזרא. הסדר תואם בדיוק את הנקבע על-ידי בעלי המסורה; עיין: C.D. Ginsburg, *Introduction to the Masoretico-*

Critical Editions of the Hebrew Bible, London 1886, p. 1 ff. H.J. Zimmels, *Aschkenazim and Sephardim*, London 1958, p. 38 ff. גם: עיין גם: חלק נכבד מפיוט זה הדפסתי בסני סב (לעיל, הערה 19). הקטע חסר בסופו. מצד הנושאים הטרומיים,

²⁴ צריך הפייטן להזכיר עוד שני מרכיבים אבל מצד האלפבית והפתיחות המקראיות מיצה את ה'מלא'.

אי-אפשר לדעת איך המשיך.

²⁵ מן הפיוט הזה חסרות לנו שתי-עשרה המחרוזות הראשונות, ואין אנו יודעים אלו נושאים נרמזו שם.

(65) וצמאון (69), ומשם ואילך ארבעת הנהרות שבכראשית ב, יא ואילך: פישון (73), גיחון (77), חידקל (81) ופרת (85). בשלוש המחרוזות האחרונות של הפיוט (טורים 89 ואילך) נזכרות ארבע החיות שבכמדבר יד, יח: גמל וארנבת (89), שפן (93) וחזיר (97). כל העניינים הללו נדרשים באגדות שונות על ארבע המלכויות שצפויות לשעבד את ישראל, והוא הדבר שביקש הפייטן לרמוז בהזכרתם הסמויה.²⁶ אבל עניין ארבע המלכויות עצמו אינו נידון בחלקי הקרובה שבידינו בשום מקום בגלוי.

החל מן הפיוט השלישי שאינו בידינו בשלמותו, העמיד הפייטן לקרובתו מסגרת מקראית נוספת, כשהוא מציב בראש הטור השני של כל מחרוזת פתיחה מקראית משירת האזינו (דברים לב, א ואילך). מספר המקראות שבשירת האזינו זהה כמעט למספר פסוקי איכה ושיר השירים שנותרו לפייטן לעבד מכאן ואילך. מחרוזת הסיום של הקטע האחרון מיישרת את החשבון: היא אינה מביאה עוד פסוקים מאיכה ומשירת האזינו, אבל היא מביאה שתי התחלות פסוקים משיר השירים. מעשה לישור מספרי הפסוקים הנפקדים בקרובה עשה הפייטן גם בפיוט השני, אולי שלא מדעת.²⁷

שם המחבר מופיע בחלקי הקרובה שהגיעו לידינו פעמיים, פעם אחת במטבע ארוך בפיוט הראשון, שהוא, כזכור, פיוט ה של הקדושתא, והוא המקום שבו חותם אלעזר בירבי קיליר ברגיל את הקדושתאות שלו, ופעם נוספת, במטבע קצר, בסוף הקטע הרביעי שבידינו, שהוא הקטע האחרון של הקדושתא קודם לסילוק. מקום זה אינו מקום חתימה רגיל בקדושתאות הקיליריות הידועות לנו, אבל סביר היה שהפייטן יחתום כאן, כי המחרוזת הנושאת את החתימה עודפת על הפיוט וחורגת מן האקרוסטיכון שלו: יש לה אופי של סטרופת סיום משורשרת, וכך היא גם מצוינת במפורש באחד מכתבי-היד ('סלסלה אלכאתמה').²⁸ מחרוזות מטיפוס זה נחתמות בדרך-כלל בשם מחבריהן. הקומפוזיציה גם

²⁶ רוב העניינים נדרשים בויקרא רבה, עיין מהדורת מרגליות, עמ' רפא: 'אמר ר' ישמעאל בר נחמני... אדם הראשון ראה את המלכויות בעיסוקן, וה' ד ונהר יוצא מעדן... משם יפרד והיה לארבעה ראשים אילו ארבע מלכויות (כתב-יד ק מוסיף: 'על שם נחש שרף ועקרב וצמאון') שם האחד פישון זו בבל... גיחון זו מדי... חידקל זו יוון... פרת זו אדום. והנה אימה חשכה גדולה נופלת עליו. אימה זו בבל... חשכה זו מדי... גדולה זו יוון... נופלת עליו זו אדום... דניאל ראה את המלכויות בעיסוקן... כאריה זו בבל... לדב זו מדי... כנמר זו יוון... רביעא דחילא ואימתנא ותקיפא יתירה זו אדום... משה ראה את המלכויות בעיסוקן... את הגמל זו בבל... את השפן זו מדי, לפי כתב-היד] מעוהי... די נחש זו מלכות (מדי) [יוון], שקוהי די פרזל זו מלכות (יוון) [אדום]. רבה, אבל הן באות בתנחומא, מהדורת בזר, תרומה, ו (מו ע"א ואילך): 'כיוון שראה נבוכדנצר את החלום ודניאל בא ופתר אמר לו אנת הוא רישא די דהבא (דניאל ב, לח), חדוהי ודרעהי די כסף זו מלכות (בבל) [צ"ל: מדי, לפי כתב-היד] מעוהי... די נחש זו מלכות (מדי) [יוון], שקוהי די פרזל זו מלכות (יוון) [אדום].'

²⁷ עיין להלן, סוף סעיף [ד].
²⁸ 'שרשור של חתימה'; כך בכתב-יד ט"ש H10/151. על מחרוזות סיום מטיפוס זה עיין בספרי (לעיל, הערה 6), עמ' 204, 227–228.

נתארכה בידי הפייטן יותר מדי, ואין תמיהה שחתם עליה פעם נוספת, מה גם שהחליט לעצבה שלא כקדושתא רגילה מצד תבניות הקטעים בחוליה השלישית.²⁹

דרך חתימת הפייטן בפיוט הראשון שבידינו (כלומר בפיוט ה של הקדושתא) אינה כדרך חתימותיו הרגילות של הקילירי בקדושתאותיו. בפיוטי ה הרגילים שלו חותם הקילירי בראשי הטורים או המחרוזות, ואילו כאן הוא חותם בסופי המחרוזות, בראשי כל טור רביעי. שיטה זו נדירה אצל הקילירי, אבל היא ישנה אצלו בקרובות י"ח.³⁰ במקרה שלפנינו נהג הקילירי כך, אנוס על-פי המבנה שקבע לקטע, שהרי כבר שיעבד את ראשי מחרוזותיו לפתיחות מקראיות מאיכה ב, ובתוך זה גם לאלפבית שוטף. כל הקטעים שבקרובה מיוסדים על אלפביתים מוצקים שאותיותיהם חוזרות פעמים אחדות בראש כמה טורים, ונראה שהפייטן לא רצה להוציא מן הכלל גם את הפיוט הזה. הוא הצניע אפוא את חתימתו בסופי המחרוזות, אחרי שכבר כפל את אות האקרוסטיכון של כל סטרופה קודם-לכן ארבע פעמים.³¹ אבל בזה לא כלו בעיות התבנית שאיתן נאלץ הקילירי להתמודד. כי משעה שהחליט לציין בקטע הזה את כ"ד ספרי המקרא, כבר קבע לו אורך בלתי-שגרתי של עשרים וארבע מחרוזות. מצד הנושא הטרומי של השיר היה אפוא על הפייטן להוסיף על כ"ב המחרוזות האלפביתיות של הפיוט שתי מחרוזות. אבל הוא היה חייב להתאים לאורך הזה גם את מטבע החתימה. מה עשה? תחילה הוסיף על חמש-עשרה אותיות חתימתו הרגילה — 'אלעזר בירבי קיליר' — את התיבה 'יהודה' והגיע בזה לעשרים אותיות, אשר האחרונה שבהן הוצבה בסוף סטרופה רי"ש. תיבת 'יהודה' (או, לחליפין, 'הודיה') באה לעתים לא רחוקות אחרי חתימות הקילירי, כידוע, ואין היא מערערת את חתימת הפייטן, אלא להפך, היא מאשרת אותה.³² אבל מכאן ואילך הוסיף הפייטן לא שתיים אלא ארבע מחרוזות, והשלים את השיר כך:

²⁹ בחוליה הזאת באים בקדושתאות הרגילות ה'רהיטים', שהם בדרך-כלל בעלי מבנה פשוט לא סטרופי. עיין על כך גם להלן, סעיף [ט].

³⁰ כך חותם הקילירי בקדושתת הי"ח שלו לחנוכה ובקרובת הי"ח שלו לאבל שהוזכרו לעיל, הערה 5. יש לנו חתימות קיליריות כאלו, לפעמים, גם בשבעות.

³¹ ארבע ולא שלוש, לפי שבראש כל טור א בכל סטרופה נכפלת אות האקרוסטיכון. היא באה פעם מכוח הפתיחה המקראית (האלפביתית) ופעם מכוח מלת הפתיחה הממשית של הטור. שיטה זו מקרימת בקומפוזיציה הזאת בכל הקטעים שבידינו (להוציא האחרון, המיוסד על איכה ה, שאינו מסודר לפי אלפבית), והיא שיטה שגורה בקינות הקילירי.

³² שני השמות נוספים על חתימות הקילירי לעתים מזומנות בקדושתאות. הם, ובעיקר 'הודיה', שכיחים מאוד בשבעות שלו, והם מעין סימן-היכר לקומפוזיציות של הקילירי. עדיין לא הגענו לחקן של החתימות הללו. מסורת קדומה, המתייחסת על הראב"ן, ראתה ב'יהודה' (השם 'הודיה' לא נתגלה בימי הקדמונים) את שם אחי הפייטן. עיין על כך במאמרי, לעיל, סוף הערה 16.

שָׁכְבוּ	שֹׁדְדוֹ עוֹלָלִים
אֶפְרַיִן	שׁוֹכִים הִילְכוּם כָּלִי נְעָלִים
5 יְרוּשָׁלַיִם	תּוֹלָאָה וּבִפְרָת נִגְפּוּ רַגְלִים
	תִּינִיחִי 'אִיכָה' עַל חֶרֶבֶן יְרוּשָׁלַיִם
	יָחַד שָׁכַר לָהּ הִוָּקְרָא
עַמּוּדָיו	זָמַן יַעֲצוּ לְהַכְשִׁילִי בְּקוֹרָה
	כִּינּוּ כְּגַמֵּל וְאַרְנָבֶת לְהִידָקְרָה
תִּקְרָא	וְאַבְדֵּי מִשׁוֹשׁ אֶסְתֵּר וּמִטָּה תִּקְרָא
10	תְּשׁוּעַת מוֹעֵד כִּהְיִיתִי
	תָּמּוּר כִּי בְּגוֹלָה תְּעִיתִי
צָאָה	תִּינּוּ כִי מִשְׁפָּן נִחְלִיתִי
	תִּהְיִיתִי בְּדִנְיָאֵל וּשְׁחֹק הָיִיתִי
הָיִיתִי	הוֹמָה בְּקִינּוֹת לְהַגְבֵּר
	חֵי כִי בְּעֶבְרָתוֹ אוֹתִי עֵיבַר
15 הֵנָּה	זְעוּמָה בְּיַד חֲזִיר לְהַשְׁתַּבֵּר
	נֹאִי מְלַל נִחְמָה וְעֲזָרָא כְּנוֹאֲשׁוֹ מִסְכָּר
	יִשְׁכַּחְתִּי מִשׁוֹנָה וְקוֹנֵנְתִי אֲנִי הַגְבֵּר

שתיים מן המחרוזות הללו, הראשונה והשלישית, הן סטרופות 'תקניות'; הן מביאות פתיחות מקראיות הן ממגילת איכה והן ממגילת שיר השירים, ומשלמות את האלפבית.³³ שתי המחרוזות האחרות, השנייה והרביעית, משורבבות בתוכן: אין הן מביאות עוד פתיחות ממגילת איכה (אף-על-פי שהן מביאות פתיחות משיר השירים כדי לאזן את חשבון הפסוקים שבשתי המגילות), אלא הן משתרשרות מקודמותיהן, והן משלימות, בראשי

* ביאור: 1 / עוללים: ילדיהם של ישראל. והריבוי הזוגי לצורך החרוז, כמקובל הרבה בפיוט. 2 / הילכו: הוליכו אותם בשבי. 3 / אפריון: כינוי לבית-המקדש. תולאה: מלשון תלאה, כלומר נהרס. ובפרת: בבבל. על נושאי הקבע הנזכרים בפיוט הזה עיין לעיל בפנים. רגלים: רגלי הגולים. 4 / תינחתי: קראתי. איכה: הזכרת מגילת איכה שייכת למערכת הנושאים הטרומיים הנזכרים בפיוט, כדלעיל. 5 / יחד: כמו: כולה. 6 / זמן: כאשר. להכשילי בקורה: על שום 'ונערים בעץ כשלו' (איכה ה, יג). 7 / עמודיו: כינוי לצדיקים או לגדולי האומה. כיוון וכו': הפקיר אותם להיות נדקרים ונהרגים כחיות טמאות. ומטה תקרא: נ"ל כמו: ונתמוטט הבית. ולפי זה צ"ל: תקרה. 9 / תקרא וכו': תחדש עלי שמחת חגי כקדם. 10 / תחת כי: תחת כי. 11 / צא-ינה תינו: גירשו אותי אומות העולם. אפשר שבכתב-היד כתוב 'תינו', אבל אין קריאה זו נהלמת. משפן: ממלכות יוון; עיין לעיל. הערה 26. 12 / בדניאל: בחזון הקץ של דניאל. 14 / חי: הקב"ה. בעברתו: בזעמו. עיבר: זעם. 15 / הנך זעומה: כך אמר הקב"ה. חזיר: אדום. 16 / נואי וכו': סדר המלים: כאשר נואשו מתקוות הדברים היפים ('נואי מלל') המתוארים בספרי נחמיה ועזרא.

³³ אם כי בסתייה קטנה מן המצוי בשאר המחרוזות, כי אותיות שי"ן ותי"ו באות תחילה בסטרופה אחת, בראש שתיים שתיים שורות, בעוד המחרוזת האחרונה כולה אותיות תי"ו. סטיות מן הסוג הזה אינן חזיון נדיר בפיוטים.

הטורים, את מטבע החיתום. לשון ההשלמה היא 'זכו החזנים'. צירוף זה הוא חידוש בחקר הפיוט, ולא מצאנו מעולם כיוצא בו ממש במה שעלה לפנינו עד כה מיצירתם של פייטנים.³⁴ קשה לדעת מה פשר הצירוף והוא צריך עיון גדול. אמנם התיבה 'זכה' שגורה בחתימות המזרחיות המאוחרות,³⁵ והיא לשון קצרה במקום 'זכה לחיי העולם הבא' או 'זכה לחיי עד'. אבל אין היא באה לעולם בשום מטבע-חיתום קדום. מכל מקום, כל אימת שהיא מופיעה, היא מכוונת לפייטן עצמו, מעין 'חזק' או 'חזק ואמץ' השגורות אף הן בלשונות-חתימה פייטניות קדומות ומאוחרות כאחד. גם התיבה 'חזן', הבאה לתאר את מלאכתו של הפייטן כשליח-ציבור רשמי של קהילתו, שכיחה במטבעות-חיתום פייטניים וכבר היא עולה לפנינו כנראה בקרובה של יניי.³⁶ היא נמצאה, אמנם רק פעם אחת עד כה, גם ביצירה קילירית.³⁷ היא באה פעמים מעטות גם אצל פינחס, והיא נעשית שגורה מאוד בפייטנות המזרחית המאוחרת. אבל בכל מקום שהיא שם, בפיוטים שנבדקו עד כה, היא צמודה לשם הפייטן כתואר כבוד. אם כן, המלים עצמן אינן מפליאות, אבל הצירוף 'זכו החזנים', לפי שהוא לשון רבים, מופלא ביותר ואין לדעת מה המכוון בו. אמנם, הואיל והקטע חתום לכאורה בשני שמות — 'אלעזר בירבי קיליר' ו'יהודה' — אפשר לומר שהברכה מכוונת לשניהם. אבל אם כן, סדר המלים תמוה, וראוי היה שנמצא 'אלעזר בירבי קיליר (ו) יהודה החזנים, זכו'. נראה לי על כן לשער שהברכה 'זכו החזנים' אינה מכוונת לפייטן (קל וחומר לפייטנים), אלא לממונים על הקהל ועל סדרי התפילה, כמשמעות המלה 'חזן' במקורות הקדומים, או למשוררים שסייעו בידי הפייטן לומר את הקדושתא הארוכה הזאת לפני הקהל.

[ד]

כמעט כל חלקי הקרובה שישנם בידינו מקורם בכתב-יד אחד, שדפיו נתפזרו בגניזה ונתלקטו לידינו קמעה קמעה, מאוספי גניזה שונים. כתב-יד זה מאוחר יחסית ונכתב בהידור ובפזרנות בלתי-רגילים בטקסטים מסוג זה. כמעט כל טורי השירים מועתקים בשורות נפרדות, והרבה מלים מנוקדות בניקוד טברייני מדויק למדי. הכתיבה אופיינית מאוד, דבר שסייע לזיהוי הקטעים; לא ראיתיה מופיעה בטקסטים אחרים. מתוך כתב-יד זה נצטברו לידינו עד כה 15 דפים, והחומר מתחלק בהם כדלהלן: I. כתב-יד ט"ש H14/44 (6 דפים),

³⁴ במאמרי (לעיל, הערה 19), עמ' קמג, לא פיענחתי את החתימה כראוי ושיערתתי שכתוב שם 'זכה חזן' או 'זכו החזן'. תוספת הטור במחרוזת האחרונה אינה אלא להשלמת החתימה, ואין לפקפק בפיענוחה, כמובא בפנים.

³⁵ לפי הנראה, אין המטבע בא בחתימות פייטניות קודם לימיו של שלמה סולימן (בן סוף המאה התשיעית לערך).

³⁶ עיין: ע' פליישר, 'פיוט ליניי חזן על משמרות הכהנים', סיני סד (תשכ"ט), עמ' קעו ואילך. עיין גם במאמרי 'חדשות בנושא המשמרות בפיוטים', ספר דב סדן, 'ירושלים תשל"ז', עמ' 279 ואילך.

³⁷ בשבעתא לפרשת זכור, תחילתה 'ויקח המן אייו ביד לבוש' (כתב-יד אוכספורד 2714/9). החתימה שם (בסטרופות המשניות): 'אלעזר בירבי קיליר החזן'.

מפיוט א טור 36, עד פיוט ב סוף טור 108; 2. כתב־יד ט"ש ס"ח 135.168 (דף אחד), משם עד סוף טור 142; 3. כתב־יד אנטונין 1134 (דף אחד), משם עד טור 175. מכאן חסרים לנו כנראה שני דפים שהכילו את סוף הפיוט השני וי"ב מחרוזות ראשונות של הפיוט השלישי; 4. כתב־יד ט"ש H14/76 (דף אחד), מפיוט ג מחרוזות מ עד סוף טור 22; 5. כתב־יד ט"ש ס"ח 136.96 (דף אחד) משם עד פיוט ד סוף טור 3; 6. ט"ש ס"ח 135.10 (4 דפים), משם עד טור 94 ('בירכתי'); 7. כתב־יד ט"ש ס"ח 275.86 (דף אחד), משם עד סוף הפיוט. קטעים מן הקרובה הזאת הגיעו לידינו גם במקצת מקורות אחרים; 8. כתב־יד ט"ש ס"ח 276.18 — הפיוט הראשון מתחילתו עד סוף טור 40 בהעתקה יפה; הקטע שימש בכתב־היד הזה כסליחה לתשעה באב והוא מועתק בין שאר פיוטים מסוג זה; 9. כתב־יד מוצרי IV.262 (דף אחד), מפיוט א טור 7 ('לכלות') עד טור 30 ('עובדי'); 10. כתב־יד המוזיאון הבריטי, I, Or.5557, 23, פיוט א מטור 31 ('במרץ') עד טור 73 ('להקימו'); 11. כתב־יד ט"ש H10/151 פיוט ד מטור 67 (המלה הקריאה הראשונה היא 'דוה') עד טור 93 ('עתה'). כתב־יד אלה מכסים חלקים שישנם בכתב־היד העיקרי של הקרובה, חוץ מכתב־יד ט"ש ס"ח 276.18, שמשלים לנו את פתיחת פיוט א.

כפי שצוין לעיל, כתב־היד המכיל את רוב חלקי הקרובה אינו ישן. אף־על־פי שנוסחו נראה מתוקן מאוד, אין הקרובה מועתקת בו בצורתה המקורית. דבר זה אנו למדים מהופעתם של ציוני לחנים בראשי הקטעים השונים. כידוע, כתב־יד קדומים אינם מציינים לחנים לקטעי קדושתאות. ואפילו במאוחרים שבהם נדיר למצוא ציוני לחנים בהעתקי קרובות קדומות. אבל יותר מזה מצאנו בכתב־היד והוא, שרוב הקטעים צוינו בשני לחנים: סמוך לאמצע הפיוטים מצוין בכתב־היד בערבית 'ויגייר אללחן' כלומר: וישנה את הלחן, ואחר־כך בא על־פי רוב ציון של לחן אחר, שונה ממה שצוין בראש הפיוט. כך מצאנו בפיוט הראשון אחרי סטרופה כ, בפיוט השני אחרי סטרופה ט ובפיוט השלישי לפני סטרופה מ (כאן צוין רק 'ויגייר אללחן', אבל אין ציון ללחן החדש). בפיוט הרביעי אין ציון לשני לחן. הממצא אינו יחיד בגניזה, אבל הוא נדיר, וכבר הוא מעיד על פיתוח מופלג של הצד המוסיקאלי של תפילת הרבים.³⁸ שניים מן הלחנים המצוינים בכתב־היד הם של פיוטים ידועים, אחד מהם סליחה לתשעה באב של רב סעדיה גאון ('אני נתקתי מוסרת'; סידור רס"ג, עמ' תיד), והשני קינה קילירית ('איכה תפארתי'; ד. 2923). הלחן השלישי הוא של פיוט שתחילתו 'אנה אלך מרוחק' ואין לדעת לאיזה פיוט שתחילתו כך הכוונה. על עיבוד הקרובה מבחינה מוסיקאלית בכתב־היד העיקרי שלפנינו מעידה גם העובדה

³⁸ מקבילה מדויקת למצוי כאן באה בכתב־יד המוזיאון הבריטי Or. 5557 Z, 21, בפיוט ד מקדושתא לשבועות של שלמה סולימן אלסנג'ארי (תחילתו 'אנכי יצאתי לישע בארץ מעבידים'). הציון בא גם בכתב־יד המוזיאון הבריטי הנ"ל Or. 5557, I, סימן 23 בהעתקת פיוט א אבל לפני מחרוזות מ ולא לפני מחרוזות ל כמו בהעתקה העיקרית.

שבכל הקטעים שולבו רפרינים שלא היו, לפי הנראה, בנוסח המקורי של הקרובה. הרפרינים מצוינים בכתב-היד בנאמנות גדולה אחרי כל מחרוזת, אם כי נוסחם אינו מובא אלא בהופעתם הראשונה. הם משתנים באמצע הקטעים, כל אימת שבאה הוראה לשנות את הלחן, כנזכר לעיל.³⁹ על-פי-הרוב, הרפרינים הם פסוקים ידועים, ואלה הם: בפיוט א: 'על זה היה דוה לבנו' וכו' (איכה ה, ז), ובהשתנות הלחן — 'נפלה עטרת ראשו' וכו' (שם ה, טז); בפיוט ב: 'אני הגבר ראה עני' וכו' (איכה ג, א), שהיה אולי הרפרין המקורי של הקטע,⁴⁰ ואחרי השתנות הלחן: 'מי יתן ראשי מים' וכו' (ירמיה ח, כג); בפיוט ג (אחרי השתנות הלחן): החלק הראשון של הפיוט הזה אינו בידנו: 'מבליגיתי עלי יגון' וכו' (ירמיה ח, יח); ובפיוט האחרון, שהוא החשוב לענייננו, בא רפרין שאינו פסוק אלא מחרוזת-ביניים פייטנית בלשון זו:

סֹכֵר מְסֻכָּה

הִגֵּוּ מְדֻכָּה

לְחַרְפֵּן הִיכָל אֹנֵן וּבֻכָּה

נֹהֵם בְּלִילָה וּבְכָה יָכָה

פזמון זה חתום 'סהלאן' והוא בלא ספק לסהלאן בר אברהם, פייטן פורה ואיש-ציבור נודע מפסטאט שבמצרים, ראש עדת הכבליים שבעיר במחצית הראשונה של המאה ה"א.⁴¹ בכתב-היד העיקרי של הקרובה בא אחרי כל מחרוזת נוספת של הפיוט הזה הציון 'פזמון' סתם, בלא רמז לנוסח הפזמון, אבל בכתב-יד ט"ש H10/151, שבו באים שרידים מן הפיוט הזה, מצוין אחרי כל סטרופה הפזמון במפורש: 'סובר' או 'סובר מסכה'. הפזמון טרם עלה לפנינו ממקור אחר ובהמשך הדברים נשוב לומר בו דבר.

כפי שראינו, קרובתנו נבנתה בדקדוק גדול ובמסגרת טרומית כובלנית ומסובכת. הפייטן צריך היה לווסת את מהלכו בזהירות גדולה לאורך קטעים רבים ולהקפיד הקפדות גדולות בשילוב הפתיחות המקראיות, הסיומות המקראיות, השרשורים, האלפביתים, החתימות ושלל הנושאים הטרומיים שנזקק להם, דבר דבר במקומו. במקומות ספורים נשתבש. בפיוט השני טורים 27–30 היתה ראויה לבוא מחרוזת מיוסדת על הפסוק 'דרכי סורר', אבל הפייטן

³⁹ ריבוי הרפרינים והתחלפות הלחנים בכתב-היד שלפנינו מוסברים על-פי יעודה של הקומפוזיציה: שבת איכה כבר נתונה באווירה של תשעה באב, ועיטורי הפיוט שלה מתבצעים בדרך הקינות. לא לשווא כל הלחנים הרשומים בכתב-היד והידועים לנו הם לחנים של קינות.

⁴⁰ לפי שהוא גם כותרת לשיר. ברהיטים ('פיוטי ז') היתה הכותרת משמשת רפרין אחרי כל מחרוזת, כל טור או כל קבוצת טורים. הוא נאמר על-ידי הציבור.

⁴¹ עיין עליו, למשל: J. Mann, *The Jews in Egypt etc.*, I–II, Oxford 1920. לפי המפתח, וכן S.D. Goitein, *A Mediterranean Society*, II, Los Angeles 1971. על סהלאן כפייטן עיין: ח' שירמן, שירים חרשים מן הגניזה, ירושלים תשכ"ו, עמ' 75 ואילך. ועיין כעת: אלינער ברקת, 'סהלאן בן אברהם', תרביץ נב (תשמ"ג), עמ' 17 ואילך.

הציב בטעות בסוף המחרוזת את הצירוף 'דרכי שומם' (על-פי המשך הפסוק: 'דרכי סורר ויפשחני שמני שומם'). הואיל וכל המחרוזות חורזות ב־רִיִּי אי אפשר שהטעות של המעתיק. בפיוט השלישי 'ישר' הפייטן את האלפבית של איכה ג, והקדים את פסוקי ע לפסוקי פ. כאן (טורים 123–127) הוא גם השמיט פתיחה מאיכה ג, מט ('עד ישקיף וירא יי מן השמים') ושילב במקומה פתיחה נוספת משיר השירים (ה, א: 'באתי לגני'). בקטע הזה באות התחלות משיר השירים רק אחת לשתי סטרופות, ורק כאן באות שתי פתיחות מן המגילה בזו אחר זו. בפיוט הזה, בסטרופה צ השנייה נתהפכו שתי פתיחות רצופות מאיכה: בפיוט בא תחילה 'צפו' (ג, נד) ואחר כך 'צמתו' (ג, נג), ואילו במקרא סדר הפסוקים הפוך. אבל כאן אפשר שהמעתיק טעה ולא הפייטן. שיבושים מסוג זה אינם בחינת בל יראה בפייטנות, גם בפייטנות הקדומה, אבל איני זוכר אם צוינו כיוצא בהם בפיוטים קיליריים. הופעתם בחיבור מתוחכם ומשוכלל כזה שלפנינו מפתיעה במידה מסוימת.

[ה]

כפי שהומחש לעיל, הקרובה לשבת איכה היא מן הקומפוזיציות הגדולות והמרשימות של הקילירי. לא רק המבנה המורכב, הממדים המונומנטאליים, הצורה המהוקצעת, הלשון המלוטשת והסגנון המכונף, אלא גם התכנים המתנסחים בחיבור מפליאים ביופיים ובעוצמת הרגשות המתבטאים בהם. אבל מן הצד המדעי יש עניין רב יותר במידע הנקלט מן הנושאים הטרומיים שבהם ייפה המשורר את יצירתו. נושאים אלה אינם נושאי הקרובה וחלק מהם אף רחוק מנושאי הקרובה מרחק רב. תפקידם בפיוט קישוטי גרידה. הם מגבישים לקטעים איזו שלדה מוצקת, המבליטה את ארגונם הפנימי והמעמידה את כשרון הפייטן, האץ לדרכו על-פי מנהגו כשהנושאים הללו תלויים כמשקולות על קרסוליו, במבחן חמור. אבל אף-על-פי שבואם בפיוט עקיף, לא עקיף וגם לא בלתי-חשוב הוא המידע הנקלט מהם לעניינם הם. לפני כשלוש-עשרה שנה פרסמתי חלק מן הפיוט השני של הקרובה שלנו מפני איזכור כ"ד המשמרות הבא בו (בין השאר). על-פי הקטע הראשון שבידינו מן הקרובה ניתן ללמוד כאיזה צד היו מסודרים ספרי המקרא בימי הקילירי ובזמנו, וגם סדר זה אינו נטול עניין.⁴² אבל חשוב מזה הוא מה שנלמד מן הקטע הרביעי, המסיים, של הקרובה, לעניין המועדים שהיו נחוגים בימי הקילירי, במקומו. ונביא כאן תחילה את הקטע הזה בשלמותו, על-פי המקורות דלהן (שהם, כזכור, קטעים רצופים של כתב-יד אחד): 1. כתב-יד ט"ש ס"ח 137.96 (עד סוף טור 3); 2. כתב-יד ט"ש ס"ח 135.10 (משם עד טור 94, 'בירכתי'); 3. כתב-יד ט"ש ס"ח 275.86 (משם ועד הסוף). שרידים מן הפיוט, מטור 67 לערך עד טור 93 ('עתה') באים גם בכתב-יד ט"ש H 10/151, בנוסח זהה לגמרי לנוסח כתב-היד העיקרי. הנה לשון הפיוט:

⁴² עיין לעיל, הערה 23.

ובכנ זכור יי מה היה לנו

זכור	איך דברי דברי מפורים
אספה	את רעותי ביד אכזרים
צנאך	אדרו הופשט לכמרים
	נחלתינו נהפכה לזרים
5	פזמון <פזמון>
	סובר מסכה / הינו מדוכה
	לחרבן היכל אונן ובוכה
	נוהם פלילה וככה יכנה
10	נחלתינו
	פולעו בשמעו דבר פהוכאב
	מזי רעב
	בחסר ובכפן הוכאב
	בגדל בהוד הנתאב
	ראשך
	יתומים היינו ואין אב
	פזמון <פזמון>
	נחלתינו
	געו איכה צרים החיתונו
	מחזן
	הגלונו ומבית כפתונו
	מה
	גברה איבתם ובצמא נשתונו
15	מימינו בכסף שתינו
	פזמון <פזמון>
	נחלתינו
	דאבו ומנחמו נחמו נהדפנו
	אמרתי
	דיני גמרו והודפנו

* ביאור: 1 דברי דברי: כנראה כמו כל דברי. והם דברי ה'. / 2 אספה: אכלה, כלומר אשלים. רעותי: מכותי. / 3 אדרו: תפארתו. לכמרים: לעבודה זרה. / 4 נחלתינו: כנראה המשך דבר ה', או תשובת ישראל על הנאמר בראשית המחרות: אכן, נחלתינו וכו'. / 5 פזמון: קטע זה חתום 'סהל'אן'; עיין בגוף המאמר. סובר: מקווה; והוא כינוי לישראל. מסכה: מצפה; מלשון סבר וסיכוי. אף הוא כינוי לישראל. / 6 אונן: מתאבל. / 8 בולעו: ראוי היה: בולעה; אבל אפשר שהפייטן תפש 'נחלתינו' כשם עצם קיבוצי. בשמעו וכו': כשהוכאב להם לישראל בנבואת התוכחה של ירמיהו 'שמעו דבר יי' (ירמיהו ב, ד). ומלת 'כהוכאב' משמשת חרוז בשני טורים בזה אחר זה, ואולי צ"ל באחד מהם 'כהודאב'. / 9 ובכפן: וברעבון. / 10 בו: כנראה בקב"ה, והוא מתייחס לעברה של האומה. הנתאב: הנרצה לפני ה'. / 11 יתומים וכו': ועתה יתומים וכו'. / 12 געו: מדרו בבכי. החיתונו: נתנו בנו חתנים. / 13 הגלונו: האלפבית משובש כאן ואולי צריך להיות גלונו. כפתונו: אסרונו באזיקים. / 16 דאבו: נעשו דאובים. ומנחמו נחמו: ומדברי נחמה. / 17 גמרו: מנוקד כך בכתב-

238	עזרא פליישר	[16]
זאת	דימתנו כי בחרון גודפנו על צוארינו נרדפנו	פז>מון<
20	על לולי אמרחי	הובשנו ותאמר ציון צדוני כיד הם לא נרטיתי כיד התישוני וכי הרפו יד מצרים נתנו יד
25	מצרים כי וחכך	ויעתו עניה סוערה בהגיונם ויכחוני ועיצבוני כמענם הושחק כסגה יגונם אבותינו חטאו ואינם
30	אבותינו לו חכמו אני	זלזלו אנכי אנכי והלעיבונו זכרו כי הוא אבינו זועמתי כי גבר גוי מכאיבנו עבדים משלו בנו
35	עבדים איכה לכה	חיללו רנת רני עקרה והדמימונו חולו מכותינו ומאוס שמונו חמס גוי עז פנים להדימונו בנפשנו נביא לחמינו
	בנפשינו כי לא	טורחנו ובקומי אורי הימרו טובה עלינו אמרו

היד. / 18 זאת: כנראה במקום: צרה זאת, או כד'. דימתנו: כילתה אותנו. / 20 על הובשנו: על שום שחטאנו. ותאמר ציון: אמרה ציון. צדוני ביד: נלכדתי. / 21 לולי הם: אלמלא החוטאים שגרמו לי להיענש. לא נרטיתי ביד: כנראה לשון שאלה: כלום לא הייתי מתרפאה ממצבי האנוש. ו'נרטיתי' מלשון רטייה. ובדוחק אפשר לפרש 'נרטיתי' גם מלשון 'כי ירט הדרך לנגדי', ופירוש הטור לפי זה: אלמלא הם, לא היו שונאי מצליחים להטעותי בידיהם מן הדרך הטוב. / 22 הרפו יד: גרמו לי רפיון ידים. / 24 ויעתו: כמו עיוותו (ראה מ' זולאי, ידיעות המכון לחקר השירה העברית, ו, עמ' קפו). עניה סוערה: את ישראל. בהגיונם: בדיבורם. / 25 ויכחוני: הוכיחו אותי. ועיצבוני: והעציבו אותי. במענם: בדיבורם. / 26 וחכך: ודיכורך שלך. הושחק: האלפכית משובש כאן, ואפשר שהפייטן כלל בו ו'ו של 'וחכך'. כסגה: כאשר גדל. / 28 אנכי אנכי: בקב"ה (על-פי שמות כ, ב). והלעיבוני: וגרמו לי להיות מושפלת (דברי הימים ב לו, טז). / 32 והדמימונו: והשחיקו שירתנו. / 33 חולו מכותינו: הוכינו מכה נחלה (ירמיהו יד, יג ועוד). ומאוס וכו': איכה ג, מה. / 34 לכה: כנראה המשורר מזמין את חמס האויב להשמיד את ישראל. גוי וכו': דברים כח, ג. להדימונו: מלשון אור לי כי נדמייתי, בישעיהו ו, ה. / 36 טורחנו: נתיסרנו. ובקומי אורי: ובמי שאמר לנו 'קומי אורי', והוא הקב"ה. הימרו: כך מנוקדת התיבה בכתב היד. והוא מלשון קובלנה

פז>מון<	טעון מַשָּׂא כְּמָרו עוֹרְנוּ כְּתָנוּר נְכָמְרו	נְשָׁכִימָה
פז>מון<	יְקַד וְשׁוֹשׁ אֲשִׁישׁ טְעִינו יִזְכְּשִׁים לְעִינו שְׁתִּינו יְכַשׁוּ מְגִדִי לְדִלְנו מְאָנוֹשׁ נַעְנו נָשִׁים כְּצִיּוֹן עֲנו	40 עוֹרְנו כִּי מִגְפָּן הַדּוּדָאִים
פז>מון<	כְּחִשׁוּ כְּפָקֵד וְאַרְח פִּיתְלו כְּסִילִים כְּעֶרְהָ כֶּם וְהוֹתְלָלְנו כָּאֵב מְחַצְתָּה מְפֹחֲתִינו וְחוֹתְלו שָׂרִים בְּיָדָם נִתְלו	45 נָשִׁים חֲמַת מִי יִתְנֶךְ
פז>מון<	לוֹחֲצוּ כִי לְתַקּוֹעַ שׁוֹפָר לֹא כָאו לְחִמוֹנוּ וּבְצַר עֵינֵינוּ רָאו לְבֵית אֲמִי בּוֹא עַד בְּנִים יְנוֹשָׂאו בְּחוּרִים טָחוֹן נָשָׂאו	50 שָׂרִים הָלֹא אֲנֵהְגֶךְ
פז>מון<	מִתְשׁוּכָה הַשְּׁבִיתו מִמִּתְקוֹמָמִי יִרְכִי הַצְּבִיתו מִיִּגְרָה אִיוִּי וְחִלִּי הַבְּעִיתו זְקֵנִים מִשְׁעַר שְׁכֶתו	55 בְּחוּרִים לִי שְׁמָאלו
פז>מון<	נִפְסְקוּ מִסְּלִיחָה כְּרִיבֵינו נוֹגֵשׁ אֲשֶׁר הִלְעִיכְנו	זְקֵנִים כִּי יִדִּין

והתמרמרות. / 38 נשכימה וכו': ואילו עכשיו, לאחר שנתמרדו בה', הם אומרים: נשכימה לעבודת הפרך. / 40 שוש אשיש וכו': כנראה: וטעינו בשמחתנו, בטוב לנו. / 41 מגפן יוקשים: מין החטאים. לעינו שתינו: מלשון ושתו ולעו (עובדיה טז). / 42 הדודאים וכו': שיעור הטור כנראה: הדודאים יבשו וכן גם מגדי, ואילו אנו נענו להיות דלים מאנוש. והוא על-פי איוב כח, ד: 'ידלו מאנוש נעו'. / 44 בפקד: בה' הפוקד עקרות. עיין בגוף המאמר. / 45 כם: בכסילים. והותללנו: מלשון ותוללנו שמחה (תהלים קלז, ג). / 46 וחותלו: והיו מתרפאים. / 48 לוחצו: נענשו. / 49 לחמונו: נלחמו בנו. / 50 אנהגך וכו': שיעור הטור: אנהגך לבוא אל בית אמי, וכנראה ישראל אומרים כך לקב"ה, 'בית אמי' כינוי לבתי-כנסיות ובתי-מדרשות. עד וכו': עד בוא הגאולה ובני ישראל ינושאו משביים. / 51 בחורים וכו': תיאור ל'בנים' שבטור 50. / 52 מתשובה השביתו: השביתו עצמם מלעשות תשובה. / 53 ליוכו': ועל-ידי כך גרמו לי להיענש (במדבר ה, כב) על-ידי אויבי. / 54 שמאלו: של הקב"ה. איי: כינוי לבית-המקדש. הבעיתו: נתבהלו. / 56 בריבנו: במחלוקת שהיתה לנו עם הקב"ה. / 57 כי ידין וכו': כדי שהקב"ה ידין את האויב שהשפיל אותנו; כלומר יותר מדי זנחו ישראל תשובה משתהיה להם זכות לצפות לישועת

הַשְׁבַּעְתִּי	נֹרָא נִפְלְאוֹת עָשָׂה בְּמַחְרִיבֵנוּ שָׁבַת מְשׁוֹשׁ לְבִינוּ	פז>מון<
שָׁבַת	שְׁמַחַת לִוְלֵב וְסוֹפָה מִמֶּקְדָּשֵׁנוּ	60
וְאָמַר	סוּרוּ טָמֵא לְהַפְרִישֵׁנוּ	
מִי זֹאת	סוֹגְרָה מְבוֹא לְמַגְרִישֵׁנוּ	פז>מון<
	נִפְלָה עֲטָרַת רֹאשֵׁנוּ	
נִפְלָה	עֲזָרָה כְּנֶשֶׁכַּח עֶשֶׂר מִגְבָּא	65
אֲשֶׁר	עָמַד צָר חֲיִילִיו לְהִבָּא	
שִׁמְנִי	עֲטוּיַת בּוֹשֶׁה כִּי אֵין מִקְנֶה	פז>מון<
	עַל זֶה הָיָה דָּוָה	
עַל	פָּתַחוּ שְׁמַחַת שְׁמִינִי מֵרֵאיוֹן	70
רְאוּ	פוֹעֵל פֶּעַל בְּגִיא חֲזִיוֹן	
מִים	פָּחָזוּ חֲטָאִים לְהַחֲנִיף צָחִיוֹן	פז>מון<
	עַל הַר צִיּוֹן	
עַל	צִהֲלַת שְׁמַחַת תּוֹרָה וּבִרְכָּה קִינָה נִקְשָׁב	פז>מון<
כִּי אֲשָׂא	צָקוֹנִי וְאֵין מָה לְהִשָּׁב	
אַחוֹת לָנוּ קֶטְנָה	צָרְחָה מִבְּלִי אִישׁ וּמֵאֵין יוֹשֵׁב	פז>מון<
	אַתָּה יְיָ לְעוֹלָם תִּשָּׁב	
אַתָּה	קִיבְצָתָה הוֹמִים כְּמִים לְנִפְחִינוּ	פז>מון<
אִם שְׁנוּתִי	קָץ יָמִין נִמְתָּה לְהוֹכִיחֵנוּ	
אִם חוֹמָה	קוֹלְעָה בְּאַפָּךָ מוֹכִיחֵנוּ	פז>מון<
	לָמָּה לְנִצַּח תִּשְׁפָּחֵנוּ	
לָמָּה	רְצוּ שׁוֹאֲפִים בְּיוֹם פְּלוֹת לְכָלוֹת הֵיכָלֶיךָ	80

ה' / 58 נורא: את ה' / 61 סורו טמא: על-פי איכה ד, טו. / 62 מי זאת: כינוי לישראל על-פי שיר השירים ח, ה. / 64 עשר: מצוות מעשר. מגבא: כנראה מלשון גבייה וגבאות. ומשמע המלה במקרא (ישעיהו ל, יד; יחזקאל מז, יא) אינו נראה מתאים לכאן. / 65 אשר: לפיכך. / 66 שימני: כמו: שם אותי. מקוה: תקווה. / 68 פחתו: ביטלו, מיעטו. שמיני: חג שמיני עצרת. מריאיון: מלעלות לרגל. / 69 פועל פעל: מעשה החורבן שעשה ה'. והלשון על-פי תהלים מד, ב. בגיא חזיון: בירושלים; על-פי דרשת חז"ל לישעיהו כב, א. / 70 מים פחזו: כמו: פחזו כמים, על-פי בראשית מט, ד. ר"ל: חטאו. צחיון: כנראה כמו: יבשה; ור"ל: להחניף את הארץ (במדבר לה, לג ועוד). / 72 על: כמו: במקום / 73 צקוני: תפילתי. / 74 אחות וכו': ישראל. / 76 הומים כמים: אויבים. לוכחינו: ליסרנו. / 77 אם וכו': שיעור הטור: אמרת ('נמתה') להוכיחנו: האם שנותי קץ הימין, כלומר האם הפרתי הבטחותי לכם? / 78 אם חומה וכו': גם אם קולעה החומה באפך למה לנצח וכו'. 80 שואפים: צרים

אשכיר	ריווי מַמְעָתִיקִי שְׁקָלִים מְזַבְלִיד	
אני חומה	רוטשו קהלי מגבוליד	
	השיבנו יי אליד	פז>מון<
השיבנו	שוכנו וזכרינו כהחסיטנו	
הרנינו	שננו מגלת פור בעשיתנו	85
כרם	שודר כפסה פרת חסייתנו	
	כי אם מאוס מאסתנו	פז>מון<
כי אם	תיעבנו טלאים באביב באהבה	
גויים	תאבו דלוק אחרינו השקיעם בצול באיבה	
כרמי שלי	תנחיל לנו להשיבה	90
	השיבנו יי אליד ונשובה	פז>מון<
ונשובה	אל יקנה השכינה כבסיני להתקדם	
	לקבץ עמו ונחלתו עתה ישכן כימי קדם	
היושבת	עגומת נפש עוד בירכתי ביתך לקדם	
ברח	זה זמן אלי לבוא כימי קדם	95
	רחמינו וחדש ימינו כקדם	
	ובכן ונעריצך אלהינו	
	העת לגעור חית יער	
	והו מכתוב פי אלקינות	

(יחזקאל לו, ג ועוד). 81 אשכיר ריווי: כנראה: הלוואי אשכיר חצי לרוויה מדם אלה שביטלו מצוות שקלים מבית המקדש. / 84 כהחסיטנו: כמו שהבטחתנו. / 85 הרנינו וכו': שיעורו: 'הרנינו' — כך אמרנו בשינון, בקראנו מגילת פורים. כלומר שמחנו לראות בישועת ה'. בכתב-היד מנוקד 'שננו' בשי"ן פתוחה. / 86 כרם: כינוי לארץ-ישראל. כפסה: משנתבטלה. פרת חסייתנו: מצוות פרה אדומה שהיינו חוסים בה, לפי שהיתה מטהרת אותנו מטומאתנו. / 88 תיעבנו וכו': מאסנו להביא באהבה טלאים לקרבן פסח בחג האביב. / 89 גוים וכו': לפיכך אבו גויים לרדוף אחרינו. יהי רצון שתשקיעם באיבה, במצולות. / 90 כרמי: נחלתי. / 92 בכתב-יד ט"ש H 10.151 כתוב קודם למחרות זאת 'סלסלה כאתמה' כלומר שרשור (=מחרות משורשת) של חתימה. אל יקנה השכינה: אל מקום השכינה. ומלת 'יקנה' איני יודע להלמה, ואולי הוא חידוש של הפייטן מלשון 'יקוו המים', כלומר: אל מקום שריית השכינה. כבסיני להתקדם: שנתקדם אל השכינה כמו במעמד הר סיני. / 99 תרגום ההערה בערבית: והוא כתוב בתוך הקינות.

הפיוט מביא אפוא לוח מלא ומפורט של מועדי ישראל, כולל השבתות המצוינות, שחלים מדי שנה, החל בשבת 'דברי' וכלה בחג מתן תורה. בראשית הפיוט באים הציונים בהרחבה, ציון אחד לסטרופה, אבל החל בטור 80 הם באים בצפיפות, שניים ואף שלושה במחרוזות אחת. נביא כאן את רשימת המועדים הנזכרים בפיוט, עם ציון הטורים שבהם הם נזכרים והלשון הרומזת להם:

1	דברי	'דברי דברי'
8	שמעו	'בשמעו דבר'
12	איכה	'געו איכה'
16	נחמו	'ומנחמו נחמו נהדפנו'
20	ותאמר ציון	'ותאמר ציון'
24	ענייה סוערה	'ענייה סוערה'
28	אנכי	'אנכי אנכי'
32	רני עקרה	'רנת רני עקרה'
36	קומי אורי	'ובקומי אורי'
40	שוש אשיש	'ושוש אשיש טעינו'
44	ראש השנה	'כחשו בפקד וארח פיתלו' ⁴³
48	ראש השנה	'כי לתקוע שופר לא באו' ⁴⁴
52	שבת שובה	'בחורים מתשובה השביתו'
56	יום כיפור	'זקנים נפסקו מסליחה'
60	סוכות	'שבת שמחת לולב וסוכה'
64	שבת חוה"מ	'כנשכח עשר מגבא' ⁴⁵
68	שמיני עצרת	'על פחתו שמחת שמיני מראיון'
72	שמחת תורה	'על צהלת שמחת תורה וברכה'
76	חנוכה	'אתה קיבצתה הומים כמים'
80	שבת חנוכה	'למה רצו שואפים ביום כלות' ⁴⁶

43 רומז כנראה לקריאה ב'ויי פקד את שרה' בבראשית כא, א. ועיין על כך להלן.

44 על רמז זה עיין להלן.

45 על שום הקריאה ב'עשר תעשר' בשבת חול המועד סוכות, כמנהגם של בני ארץ-ישראל. עיין לעיל, הערה 11.

46 על שום הקריאה בשבת חנוכה ב'יהי ביום כלות משה' במדבר ז, א. עיין מסכת סופרים, מהדורת היגער,

שקלים	81	'אשכיר ריווי ממעתיקי שקלים'
זכור	84	'שובבנו וזכרינו'
פורים	85	'שננו מגילת פור בעשותינו'
פרה	86	'כפסה פרת חסייתנו'
החודש (?)	88	'תיעבנו טלאים באביב כאהבה'
(שביעי של) פסח ?	89	'גוים ... השקיעם בצול'
שבועות	92	'ונשובה ... כבסיני להתקדם'

לפי הנראה לא נהג הפייטן בציון המועדים בדרך אחידה: בחלק מהם, ובעיקר בהתחלת הפיוט, פירט בשמם באופן גלוי. החל מטור 44 באים הציונים לעתים ברימוז עקיף ואפילו דק, בין על-פי ציון קריאות הימים בתורה או בנביאים, ובין בדרך של כינוי סתום פחות או יותר. במקרה אחד (טור 88) אין לדעת בבירור מה נרמז בדברי הפייטן: לפי הסדר, צריך לבוא שם ציון לשבת החודש ולפסח, אבל אם כן צריך לומר ששני מועדים צוינו בטור אחד. מצד אחר, הטור שלאחר-מכן כבר רומז לכאורה לשביעי של פסח. ונראה שטור 88 רומז לשבת החודש בלבד, ומה שנראה רומז ליום 'ויושע' ('גוים ... השקיעם בצול') רומז לכל ימות הפסח. בכל אופן אין הפיוט מסודר באיזון נאות, והוא מופלה לרעה, מן הצד הזה, משאר חלקי הקרובה הבנויים בדיוק נמרץ.

[י]

הממצא המופלא ביותר העולה מן הפיוט שלפנינו הוא כמובן ציונו של יום 'שמחת תורה וברכה' (כלומר יום שמחת תורה שבו קוראים את פרשת וזאת הברכה) בטור 72, בצמוד אחרי ציון חג שמיני עצרת במחרוזת שלפני-כן. לפי פשוטו של לשון, ברור מזה שבמקומו של המחבר ובזמנו קראו בתורה לפי מנהג קריאתם של בני בבל, והשלימו את קריאת התורה מדי שנה. כי רחוק מאד להעלות על הדעת שהפייטן ציין בין מועדי השנה מאורע שלפי מנהג מקומו שגור היה שיחול רק אחת לשלוש שנים ומחצה. ועוד, שאילו ביקש לתת ציון ל'שמחת תורה' של בני ארץ-ישראל, כלומר ליום השלמת התורה לפי שיטת הקריאה התלת-שנתית, לא היה נדחק לעשות זאת בסמוך אחרי ציון חג הסוכות, כי שבת 'וזאת הברכה', לפי מה שאנו יודעים כעת על-פי ממצאים ברורים, עשויה היתה לחול לפי שיטתם של בני ארץ-ישראל בכל זמן, בין בקיץ ובין בחורף.⁴⁷ גם אין להעלות על הדעת כלל

יז, ב. כך היה מנהגם של בני ארץ-ישראל הקדומים, כמוכח מכמה קדושתאות של שבתות חנוכה שנמצאות בדינו. קדושתא קילירית לשבת חנוכה המבוססת על קריאה זו, עיין בחיבורה של ש' אליצור (לעיל, הערה 18), עמ' 513 ואילך.
⁴⁷ ראה בעניין זה: ע' פליישר, "שמחת תורה" של בני ארץ-ישראל, סיני נט (תשכ"ו), עמ' רט ואילך ובספרות המצוינת שם.

שבמסגרת הנתונה ציין הפייטן חג שלא נחוג במקומו, כלומר שנתן ציון בפיוטו לשמחת תורה של בני בבל, אף-על-פי שלא היתה זאת שיטתו, כי החגים אינם מובאים בפיוט לצורך עצמם, או למטרה לימודית או לשם איזכור מלא, אלא כקישוט בעלמא, ובהקשר כזה ודאי אין הגיון בהבאת מרכיב שאין הציבור מצפה שיוזכר לפניו כלל. על כורחנו אנו אומרים ששיטת הקריאה בתורה בימי הקילירי ובמקומו שיטתם של בני בבל היתה, וזו הפתעה גמורה, שסותרת, בפשטות אופיינית לממצאים החד-משמעיים, מה ששיערנו בנקודה הזאת (אמנם לא את מה שידענו בנקודה הזאת) כל הימים.

מובן שאי-אפשר להסיק מכאן שהקילירי בן מנהג חוץ-לארץ היה, כי מן הפיוט שלפנינו גופו ניכר שהיה בן ארץ-ישראל, ראשית, לפי שאין הוא מציין באף אחד מן החגים יום טוב שני של גלויות (על ראש השנה עיין להלן), ושנית, לפי שהוא מציין בשבת חול המועד סוכות קריאה בפרשת 'עשר תעשר', וזה מנהג מובהק של בני ארץ-ישראל שסותר את הנפסק בזה בתלמוד הבבלי.⁴⁸ ועוד שיש בידינו כמה וכמה עדויות מפיוטי הקילירי האחרים שמלמדות שמנהגו מנהג ארץ-ישראל היה, ועדויות אלו כבר הובאו לעיל. מה שנלמד אפוא מן הפיוט הוא, שבארץ-ישראל הקדומה, במאה השביעית לערך, כבר היו בתי-כנסיות, ועל כורחנו בתי-כנסיות מרכזיים,⁴⁹ ארץ-ישראלים מובהקים, שבהם השלימו את קריאת התורה אחת בשנה, כדרך שנהגו בני בבל. מצב זה אפשר לפרשו בשני אופנים: אחד מהם — שכבר בתקופה קדומה כל-כך היתה השפעתם של בני בבל עזה די הצורך להנהיג מנהג מיוחד שלהם בבתי-כנסיות מובהקים במנהגם הארץ-ישראלי, ושני מהם — שחלוקת התורה לקריאה חד-שנתית אף היא ארץ-ישראלית היתה במקורה, אלא שהיא נשתקעה בארץ-ישראל בהרכבה מקומות, ונתקבלה כשיטה יחידה בקהילות בבל. ואופן שני זה נראה

⁴⁸ מגילה לא ע"א: 'אמר רב הונא אמר רב שבת שחל להיות בחולו של מועד, בין בפסח בין בסוכות מקרא קרינן ראה אתה, אפטורי בפסח העצמות היבשות ובסוכות כיום בוא גוי'. בני ארץ-ישראל קראו 'עשר תעשר' גם בשבת חול המועד פסח, כפי שהראיתי במאמרי (לעיל, הערה 11), אבל בפיוט שלפנינו אין ציון לזה. ברור שדוחק המקום גרם להשמטת העניין שהרי ראינו שפסח נזכר ברמז אחד בלבד, וראוי היה שיבואו בו שלושה איזכורים, של יום ראשון, של שבת חול המועד ושל יום השביעי. לדעת נ' פריד, 'הפטורות אלטרנטיביות בפיוטי יוני ושאר פייטנים קדומים', סיני סב (תשכ"ח), עמ' נ ואילך, לא נהגו ברוכ המקומות שבארץ-ישראל לקרוא 'עשר תעשר' בחול המועד פסח, ואף-על-פי שאין הוכחותיו הוכחות, מכל מקום אין להעלות על הדעת שבני ארץ-ישראל לא הפסיקו את הקריאות השוטפות בשבת חול המועד כלל. ובין כך ובין כך אין רמז גם לקריאה אחרת בפיוטנו. היא הנותנת: הואיל והאיזכורים אינם לצורך עצמם אלא למטרות קישוט בלבד, ברצות הפייטן הוא מרחיב וברצותו הוא מקצר. יש לזכור שבקרובה קילירית שיש בידינו לשבת חול המועד סוכות הוא מציין שפרשת 'עשר' נקראת מדי שנה פעמיים, ולפי ריהוט הלשון צריך לומר שהכוונה לשתי פעמים בחג, כי אילו הכוונה לפעם אחת בשבת ופעם אחת בחג, אין פרשת 'עשר' עדיפה בזה מכל פרשת חג, שכולן נכפלות בשבת. אבל יש בידינו שרידים מתוך קדושתא לשבת חול המועד פסח שנראית קילירית והיא מיוסדת על הפטרה בעצמות היבשות. וכל העניין צריך עיון נוסף.

⁴⁹ יש להדגיש את העובדה שאין להעלות על הדעת שהקילירי מייצג איזה מנהג שולי או ששירת באיזה בית-כנסת נידח. שיעור קומתו של הקילירי, רמת יצירתו, סתימות לשונו וההיקף המדהים של יצירתו מעידים בו שעמד במרכז הפעילות הפייטנית של תקופתו, ושיצירתו, וכן גם המנהגים המגולמים בה, ייצוגיים הם בהחלט. מעידות על כך גם התפוצה העצומה של יצירתו וגם ההשפעה שהשפיעה על הפייטנות שלאחר ימיו.

עיקר, מפני קדמות הזמן שבו אנו עומדים ושבו קשה להלום לכאורה השפעה עזה כל-כך של בני בבל בארץ-ישראל, ומפני שהשיטה עולה דווקא אצל הקילירי, שבפייטנותו מצאנו את מנהגות ארץ-ישראל מקרימים במלוא עוזם. קשה להעלות על הדעת שדווקא בנקודה הזאת לקתה שיטתו, ונטתה אחרי מנהג זר.

ממצא זה אפשר שיש בו הסבר לעובדה שכבר צוינה לעיל והיא, שבין מאות פיוטיו של הקילירי שהגיעו לידינו אין כמעט אף אחד שנכתב לשבת רגילה, אף-על-פי שכבר קודם לימיו מקובל היה בקהילות ארץ-ישראל לומר פיוטים מדי שבת. והנה כל הפייטנים הקדומים שבצובונם נותרו לנו קדושתאות לשבתות הרגילות, מנהג קריאתם תלת-שנתי היה,⁵⁰ ואם כן תפילת השבתות שלהם קצרה היתה מאוד. לא כן קהילתו של הקילירי, שהתפילה נתארכה בה מחמת הפרשה החד-שנתית, שקראה בוודאי עם תרגומה הארמי: אורכה של זו גרם לתפילה שתימשך זמן רב, וכך ננעלה הדלת בפני הפייטן לומר מערכות פיוט כל שבת. יצאו מכלל זה החגים, שהקריאה בהם היתה קצרה בדרך-כלל, והשבתות המצוינות, שבהן נכוונות הציבור להשתאות בבית-הכנסת ולהקשיב לדברי פייטנות היתה מן הסתם גדולה יותר.

[2]

עכשיו שלמדנו מן הפיוט שלפנינו כי בבית-הכנסת של הקילירי סיימו את הקריאה בתורה מדי שנה, ספק אם למדנו גם אימתי סיימוה. כי אף-על-פי שלפי ריהוט העיון בפיוט, נמשך הלב לומר שגם בזה נהגו בני מקומו וזמנו של הקילירי כמנהג הבבלים, ושם כן אף הם היו מתכוונים לגמור את הקריאה מדי שנה בשמיני עצרת, כמנהג ימינו בארץ-ישראל, אין נראה כך ממשוטו של לשון הפיוט. כי בשום מקום בפיוט שלפנינו לא מצאנו שיהא יום אחד נזכר בשתי מחזורות, וגם כאן, אילו היו שמיני עצרת ושמחת תורה יום אחד, היה הפייטן מצרף ציונם יחד, במחזורות אחת. קל וחומר במקום הזה שבו השיר כלה והמועדים הדרושים ציון עוד רבים. ההנחה בלתי אפשרית גם מפני שיש בידינו קדושתא של הקילירי לשמיני עצרת והיא מיוסדת על קריאה ב'ביום השמיני', ואין בה שום זכר כלל לשמחת תורה.⁵¹ להבנת נקודה זו עלינו לשוב ולדון במנהגם של אותם מבני ארץ-ישראל שקיבלו על עצמם לקרוא את התורה במחזור חד-שנתי. במקום אחר כבר הראינו שבני ארץ-ישראל אלה לא בהכרח נהגו לפי מנהגי בבל גם בקריאות החגים שלהם.⁵² אדרבה, בקהילות רבות של

⁵⁰ יוצא מן הכלל הזה הוא הדותה, שחיבר את קדושתאות המשמרות שלו שיהיו נקראות מדי שבת, ואין אנו יודעים מה היה מנהגו בקריאה השוטפת של התורה. יש מקום להניח על-פי קדמות יצירתו ואופייה הארץ-ישראלי המובהק, שגם מנהגו תלת-שנתי היה.

⁵¹ תחילת הקדושתא 'אחות אשר לך כספתה', עיין כעת: ד' גולדשמידט, מחזור לסוכות, ירושלים תשמ"א, עמ' 376.

⁵² עיין על כך במאמרי בספונות (לעיל, הערה 11), עמ' 26 ואילך.

בני ארץ-ישראל, שנהגו כמנהג בני בבל בשבתות סתם, התמידו לקרוא כחגים את הפיסקאות הארץ-ישראליות המיוחדות, אף-על-פי שאלו היו שונות בהרבה מקרים מן הפיסקאות שנהגו לקרוא בבבל. ועדיין לא נשאלה השאלה, מה היה מנהגן של קהילות אלו בשבתות המצוינות, בארבע הפרשות שלפני פסח ובשבתות ראשי חודשים ובשבתות חנוכה, שבני ארץ-ישראל נהגו להפסיק בהן את הקריאות השוטפות כדי לקרוא תמורתן את הפיסקאות המיוחדות של השבתות הללו בלבד. לפי שורת ההגיון, נראה לומר שגם בעניין הזה הלכו בני ארץ-ישראל לשיטתם, כלומר שאף-על-פי שנהגו לקרוא, או שכבר קיבלו לקרוא את התורה לפי המחזור החד-שנתי, עדיין הפסיקו את הקריאות בשבתות אלה. לפי זה, אי-אפשר היה כלל שסיימו את הקריאה יחד עם קהילות בבל, בשמיני עצרת, אלא על כורחן המשיכו בזה גם אחרי החג, עד שבת איזו שהיא, לא בהכרח קבועה בלוח השנה. קיומו של מנהג קריאה כזה, שאין לנו עליו עדות חיצונית אבל שנראה מחויב המציאות מצד ההגיון הפשוט, שופך אור על המצב שבו מצויים לפנינו, בעיבוד חד-שנתי, הקדושתאות התלת-שנתיות של הפייטן ר' יהודה. כידוע, בקרובות הללו, שנדפסו בחלקן לפני כחמישים שנה,⁵³ נרמזות פרשות בבליות, אבל ההפטרות הנזכרות בהן הן ארץ-ישראליות מובהקות. והנה תמיהה גדולה היתה בקורפוס הזה והיא, שבקרובות שנועדו בו לשבתות מטות ומסעי, החלות בלוח השנה המקובל תמיד בין המצרים, לא נמצא שום רמז להפטרות המיוחדות (הארץ-ישראליות!) של שבתות הפורענות. גם בקדושתא 'לכי תבוא' לא בא רמז להפטרה של נחמה.⁵⁴ ואולם אם מקובל בידינו שקהילות ארץ-ישראל שנהגו בקריאות השוטפות שלהם כאחיהם שבבבל (וכזאת היתה בוודאי הקהילה שלמענה עובדו קדושתאות ר' יהודה) הפסיקו את הקריאות בשבתות המצוינות, כבר אין התמיהה תמיהה, כי עם דחיית הקריאות השוטפות בשבתות המיוחדות כבר נתפוקק הקשר בין פרשות מטות ומסעי והפטרות הפורענות. פיוטים שהותקנו למען קהילות שכך היה מנהגן שוב לא יכלו לרמוז לפרשות השוטפות ולהפטרות המיוחדות בעת ובעונה אחת. בשבתות הפורענות והנחמה וכן בשבת שובה החליפו הקהילות הללו את הקרובות הרגילות שלשבתות השוטפות בקדושתאות מיוחדות שנוסדו על ענייני ההפטרות בלבד.⁵⁵ כך נהגו, אגב, גם הקהילות הארץ-ישראליות ששיטת קריאתן היתה תלת-שנתית.⁵⁶ תופעה מקבילה עולה לפנינו ביוצרות. כידוע, כמה וכמה מחזורי יוצרות לשבתות השנה

⁵³ בידי מ' זולאי (לעיל, הערה 11). על כל העניין הזה עיין בפירוט במאמרי בספונות (הערה 11), שם.

⁵⁴ במאמרי (לעיל, הערה 11) העליתי את האפשרות שמעברי קרובותיו של ר' יהודה השאירו בסופי המשלשים את הרמזים שמצאו בקרובות המקוריות, אבל למעשה הפטירו הפטרות אחרות. לפי המוסבר בפנים, אין צורך בהשערה דחוקה זו, והדברים ניתנים להבנה נוחה גם לפי פשוטם.

⁵⁵ לפיכך הגיעו לידינו קדושתאות מיוחדות להרכב שבתות מצוינות, כגון לארבע הפרשות, לשבתות ראשי-חודשים וחנוכה, לתלחא דפורענותא ולשבעא דנחמתא וכן לשבת שובה. בכל הקרובות הללו אין שום רמז לפרשות השוטפות, אלא רק לקריאות המיוחדות של השבתות המצוינות ולהפטרות המיוחדות בלבד.

⁵⁶ בין קרובות ייני יש בידינו, כידוע, שרידי קרובות לשבתות הפורענות והנחמה וכן לשבת חנוכה.

נתגלו בגניזה, ובהם מערכות יוצר מיוסדות על הקריאות בתורה ובנביאים. כמעט כל המחזוריים הללו נזקקים לשיטת הקריאה הבבלית, החד-שנתית.⁵⁷ במערכות המיועדות לפרשות החלות (לפי חשבוננו) בהכרח בין המצרים או אחרי תשעה באב, מצאנו באחדות מהן רימוז מקביל לפרשות ולהפטורות המיוחדות המצטרפות אליהן לפי שיטת בני בבל. יצאו מן הכלל הזה שני פייטנים, שלמה סולימן אלסנג'ארי ואלעזר בירבי קילר, שיש לנו ממחזוריהם יוצרות לשבתות אלה אבל הם מיוסדים על הפרשות בלבד, בלא שום רמז להפטורות.⁵⁸ קרוב מאוד לומר ששני הפייטנים כאחד שירתו קהילות של בני מנהג ארץ-ישראל, שקריאותיהן התנהלו בדרך שתוארה לעיל. שניהם חיפשו פתרונות מיוחדים, מחוץ למחזורי היוצרות שלהם, לבעיית השבתות בעלות ההפטורות המיוחדות.⁵⁹ הממצא מעניין בעיקר באשר לפייטנותו של ר' שלמה סולימן, אשר ימים רבים חשבו בו, על פי שמו, כי בן בבל הוא. מסתבר שזיקתו למנהגות ארץ-ישראל, זיקה שכבר נרמזה לנו על-פי ממצא אחר,⁶⁰ היתה חזקה יותר מששיערכנו.

על-פי המנהג ששיחזרנו, ניתן אולי להסביר גם את הריבוי היחסי של השבעות לשבת 'וזאת הברכה' שהגיעו אלינו מן הגניזה.⁶¹ אכן, מספרן של אלה גדול הרבה משנוכל לומר שכולן נועדו לשמש קהילות תלת-שנתיות בשבתות 'וזאת הברכה' שלהן, כי בגניזה נותרו רק

⁵⁷ חוץ מן המחזור של ר' יוסף בירבי ניסן משה קריתים ועוד מחזור אחד (אולי של פינחס) שהיו מיוסדים על סדרי הקריאה התלת-שנתית. אבל משני החיבורים נותרו בידינו שרידים מועטים בלבד.

⁵⁸ כידוע, רוב מערכות היוצר מפייטים גופי היוצר את ראשית הפרשות, ואילו הזולות — את ההפטורות שלהן. במערכות המכוונות לפרשות שהן בהכרח (לפי שיטת בני בבל) של שבתות פורענות או נחמה, דנים הזולות של שני הפייטנים הנזכרים או בנושאי הפרשה (כך שלמה סולימן) או בנושאים כלליים (כך אלעזר בירבי קילר). קשה מאוד להעלות על הדעת מצב כזה בקהילה שבה כבר קשורות פרשות אלו בהכרח בהפטורות מיוחדות. אמנם הזולות של אלעזר בירבי קילר אינם דנים בהפטורות, אבל גם כך קשה לשער שהפייטן התעלם מייחודן של השבתות הללו, אילו ייחודן קבוע. כל שכן שלמה סולימן שהרבה זולות שלו מפייטים את ההפטורות.

⁵⁹ שלמה סולימן חיבר כנראה יוצרות מיוחדים לשבתות הפורענות (והנחמה). יש בידינו קטעים מגוף היוצר שלו לשבת שמעו (גנוזי שכטר, ג, עמ' 157; כתב-יד ט"ש ס"ח 96.61; 135.92; 275.54) ויש ללמוד מזה על שאר השבתות. בקהלו של ר' אלעזר בירבי קילר חלה כנראה, בשלב מסוים, 'רפורמה', שיישרה את סדרי הקריאה המקומיים לפי השיטה הבבלית: אלעזר בירבי קילר חיבר סדרת יוצרות מיוחדות לשבתות הפורענות וכנראה גם לשבתות הנחמה, תוך הזדקקות מקבילה לפרשות השוטפות ולהפטורות המיוחדות.

⁶⁰ כפי שהראתה ש' אליצור במאמרה 'רמיזות לסדרים ארץ-ישראליים בגופי יוצר לפרשות הבבליות', מחקרי ירושלים בספרות עברית, א, ירושלים תשמ"א, עמ' 211 ואילך, נהג שלמה סולימן לרמוז בגופי יוצרותיו לפרשות, לסדרים הארץ-ישראליים הכלולים בהן. סביר להניח שקהלו של ר' שלמה עבר משיטת קריאה תלת-שנתית לשיטה שנתית בסמוך לתקופת פעילותו ושזכר הסדרים הארץ-ישראליים היה עוד ער במיוחד במקומו.

⁶¹ כל השבעות הללו שבעות של שבת הן (שבעות החג בנויות בדרך אחרת) וצריך לומר שהן שבעות ארץ-ישראליות, כי שמחת תורה של בני חוץ-לארץ לעולם אינה חלה בשבת. קרובות שמחת תורה כאלו עיין במאמרי (לעיל, בהערה 47), עמ' רכא ואילך. כמה שבעות לשבתות וזאת הברכה הדפיס ג' דוידוביץ (G. Dawidowicz) בחיבורו *Liturgische Dichtungen der Juden*, שטוטגרט 1938, על-פי כתב-יד ט"ש H17/1. רבות למדי שבעות מסוג זה בגניזה.

מעט פיוטים ששירתו קהילות כאלו. הואיל וכל השבעות הללו מזכירות טללים בברכת המחיה, וקשה לשער שנועדו לאיזו שבת קבועה שלפני שמיני עצרת, קרוב לומר שנועדו להיאמר בשבת בלתי-קבועה, שיכלה לחול בין בקיץ ובין בחורף. אפשר אפוא שלפחות חלק מהן נכתב או הועתק לצורך קהילות שקריאתן השוטפת כבר היתה חד-שנתית, אבל שעדיין הפסיקו את הקריאות בשבתות המצוינות. שמחת תורה של קהילות אלו חלה אפוא מדי שנה, אבל עדיין בשבתות בלתי-קבועות.⁶²

ואולם לא זאת השיטה המתועדת בפיוט שלנו. כי לפי מה שנראה מלשון השיר, צפויה היתה פרשת וזאת הברכה לחול בימי הקילירי ובמקומו בכל שנה במועד מסוים בין שמיני עצרת לחנוכה, וזה דבר שקשה לכוונו לפי השיטה שתוארה זה עתה. נראה שהמנהג המיוצג בפיוטנו כבר יש בו ויתור על דרכם של בני ארץ-ישראל להפסיק את הקריאות בשבתות המצוינות, אבל עדיין אין בו קבלה מוחלטת של מנהג בכל באשר לסיום הקריאה בשמיני עצרת. סירובם של בני ארץ-ישראל לעשות שמיני עצרת שלהם (שנחוג רק יום אחד) גם שמחת תורה אינו דבר מופלא, שהרי אפילו בימינו אנו חשים בזרות הגמורה של הצירוף הזה. סביר לומר שהרבה קהילות ארץ-ישראליות (וקהילות של הקילירי בתוך זה), אף-על-פי שנהגו בקריאותיהן השוטפות כמנהגות בכל לכל דבר, לא סיימו את הקריאה בתורה מדי שנה בשמיני עצרת ממש, אלא בשבת שלאחר החג; פרשת וזאת הברכה היתה אפוא אצלם, ככל פרשה אחרת, פרשה של שבת ולא פרשה של חג. מנהג זה אפשר שהוא מיוצג גם בכמה מחזורי יצירות לפרשות השבועיות, שבאחדים מהם, כולל באלו מהם שכבר מקוים בהם הקשר שבין הפרשות הרגילות והפטרות הפורענות והנחמה, המערכת לפרשת וזאת הברכה היא מערכת רגילה של שבת ואין בה התייחסות לשום חג. קשה להעלות על הדעת מצב כזה במקום שפרשת וזאת הברכה אמורה להיקרא בשמיני עצרת, קל וחומר במקום שאין בו לחג אלא יום אחד בלבד.

אי-אפשר שלא נתמה על ריבוי מנהגות הקריאה שהיו קיימים בארץ-ישראל הקדומה, לפי הממצאים שבידינו. שהרי ליד המנהגים שתוארו זה עתה, שהם דמויי המנהג הכבלי, התמיד להתקיים בהרבה מקומות שבארץ-ישראל גם המנהג האותנטי, התלת-שנתי, של בני ארץ-ישראל. בסוף המאה העשירית כבר מתועד מארץ-ישראל גם קיומה המדויק של

⁶² לכבוד שמחת תורה כזו נכתבה אולי גם הקדושתא 'אומן שלא קם כמותו' שנדפסה על-ידי ח' בראדי מעזבנו של שזח"ה בקובץ על יד ס"ח, א (יא), ירושלים תרצ"ו, עמ' ט ואילך. גם בקרובה הזאת נזכרים טללים בברכת המחיה. הקרובה חתומה 'אלעזר חזק' במשלש ו'אלעזר' (אולי גם: המבכר ?) בפיוט ה. ואולי נכתבה הקרובה לסדר וזאת הברכה של המחזור התלת-שנתי. בין כך ובין כך אי-אפשר שהוא של הקילירי. וכבר שלל את הייחוס לקילירי רבנו תם, במובא ממנו במחזור ויטרי, עמ' 363. אגב, גם המעבד ה'כבלי' של קדושתאות ר' יהודה השאיר את קרובתו ל'זאת הברכה' במקומה בלא ציון לשום חג. עיין אצל זולאי (לעיל, הערה 10), עמ' 82.

השיטה הבבלית: ביוצר לשמיני עצרת של ר' סכן שפרסמתי במקום אחר, ⁶³ כבר נזכרים זה ליד זה עניינים של שמיני עצרת, של גשם, ושל פרשת וזאת הברכה. במקומו של ר' סכן כבר סיימו אפוא את הקריאה בתורה בשמיני עצרת גופא, כנהוג בארץ-ישראל כימינו.

[ח]

ממצא חשוב נוסף העולה מפיוטו של הקילירי הנידון כאן נוגע לעניין ראש השנה. מסתבר שבמקומו של הפייטן ובזמנו נחוג ראש השנה שני ימים, כי על כן הוא מקדיש לחג הזה שתי מחרוזות נפרדות, מה שלא עשה כן בציונו של שום חג. ⁶⁴ מנהגם של בני ארץ-ישראל הקדומים בעניין הזה לא נתברר עדיין כל צורכו והנושא כבר נידון במחקר פעמים הרבה, בלי הכרעה. לאחרונה נזקק לסוגיה הזאת מ"ד הר, וציין את כל המקורות התלמודיים והמאוחרים הנוגעים לעניין. ⁶⁵ כידוע, המקורות התלמודיים מביאים בסוגיה זו עדויות סותרות, ונראה שצריך לומר לפיהם כדעת הראשונים, שעד שקידשו את החודש בארץ-ישראל על-פי הראייה, קיימו בני ארץ-ישראל בכל המקומות שני ימים טובים של ראש השנה, להוציא את בית הוועד עצמו, ששם קיימו, בחלק מן השנים, יום אחד בלבד. ⁶⁶ השאלה היא מה היה מנהגן בזה של קהילות ארץ-ישראל אחרי שהתחילו קובעים

⁶³ במאמרי ר' סכן, פייטן ארץ-ישראלי במאה העשירית, מחקרי עדות וגניזה לכבוד ש"ד גויטיין, ירושלים תשמ"א, עמ' 15 ואילך.

⁶⁴ עיין בפיוט הנדפס לעיל, שורות 44–51. האיזכור הכפול בא בשיר בין הזכרת שבת שוש אשיש, שהיא האחרונה שבין שבתות הנחמה (טור 40) ובין הזכרת שבת שובה (טור 52). ואין שום דרך להוציא את הטקסט מפשוטו. אמנם בקצת שנים יש שבת נוספת לפני ראש השנה ובקצת מקומות היו מפטירים בה הפטרה של תשובה, אבל זו אינה נזכרת כאן. המנהג להפטיר בשבת שבין ראש השנה ויום כיפור הפטרה מיוחדת הוא מנהג קדום, כמפורסם. הקילירי עצמו חיבר קדושתא מיוחדת לשבת זו, תחילתה 'אימנתה תעל לנמהרים'. קדושתא זו היתה ידועה באשכנז, אבל נשתקעה שם; עיין צונץ (לעיל, הערה 2), עמ' 53–34. קטעים מקדושתא זו באים בכמה העתקות בגניזה (ט"ש H15/68; ט"ש ס"ח 116.39; ט"ש 10H5/7; 10H6/1; ואוכספורד 2714/16).

⁶⁵ מ"ד הר, ענייני הלכה בארץ-ישראל במאה השישית והשביעית לספירת הנוצרים, תרכ"ץ מט (תשמ"מ), עמ' 76 ואילך.

⁶⁶ שם, עמ' 76, על-פי מה שציין אליו בהערות 72–74. כמה מקורות קדומים מאד, חלקם משנאיים, מדברים בפשטות גמורה בשני ימים של ראש השנה, ומשיגרת לשונם נראה ברור שעל דעת רובם היה פשוט שראש השנה נחוג יומיים. על ההבדל בזה בין בית הוועד לשאר מקומות שבארץ-ישראל עיין: ש"ח קוק, מקורות ומחקרים, ב, ירושלים תשכ"ה, עמ' 25 ואילך. מוחלפת היא שיטתו של מ"ד הר (שם, עמ' 76), המדגיש, אולי בהגזמה, ש'בשנים שבהן היה אלול חסר נהג בארץ-ישראל ראש השנה יום אחד בלבד'. ואולם בשנים שבהן קידשו על-פי הראייה לא היתה שום דרך להודיע בגבולין שאלול חסר, מפני קדושת החג, ולא היתה אפוא ברירה בכל המקומות שבארץ-ישראל אלא לחוג כל שנה יומיים. ההגיון מחייב לומר ששיטה זו נעשתה קבועה לחלוטין בארץ-ישראל תוך זמן קצר, ומכאן פשטות אמירתם בזה של המקורות הקדומים. מן הצד הטכני כמעט שאי-אפשר אפוא לתאר, בתקופה ההיא, ראש השנה של יום אחד מחוץ לבית הוועד; בדוחק אפשר לזה בקצת שנים את ירושלים. אבל שאלה היא אם ניתן להניח שהקהילות השאירו עניין זה רופס. סוף-סוף מה שניתן היה לעשות בראש-חודש, שאינו בביטול מלאכה ואין אופי קדושתו מופלג ושאפשר לתאר שהוא פעם יום אחד ופעם שני ימים, קשה לעשות ביום הרת עולם.

את לוח השנה לפי חשבון העיבור ובתקופת הגאונים הראשונים. בעניין זה כמעט שאין בידינו תיעוד כלל.⁶⁷ ומה שיש בידינו אינו תיעוד ארץ-ישראלי, אלא עדות רחוקה ומאוחרת מבבל ומן המגרב (מראשית המאה הי"א),⁶⁸ ולימים מפרובאנס (מראשית המאה הי"ג).⁶⁹ ובנייתיים חסרות לנו עדויות על כחמש-מאות שנים. מופלא הדבר שגם עדותה של היצירה הפייטנית המכסה שטח זה של זמן סתומה. אמנם מקובל לחשוב שפייטני ארץ-ישראל לא כתבו קרובות אלא ליום אחד של ראש השנה, אבל דבר זה צריך עיון חדש. כידוע, הקדושתאות, וקדושתאות החג בתוך זה, רומזות לפיסקה האמורה להיקרא מן התורה (ומן הנביאים) ביום שלכבודו נתחברו: הפסוקים הראשונים של פרשות הימים מובאים, לפי הנוהג, בראש שרשרות הפסוקים שבשלושת הקטעים הראשונים של הקדושתאות, המגן, המחיה והמשלש.⁷⁰ אבל דווקא בקרובות של הימים הנוראים לא תמיד מקרים הנוהג הזה, ויש לנו כמה קדושתאות המביאות במקומות הנזכרים פסוקים לקוטים מענייני דיומא.⁷¹ והנה מלבד שסך הקרובות לראש השנה שתחילתן נשתמרה בידינו אינו גדול, גם אין אנו יודעים בכירור מוחלט מה היתה קריאתם של בני ארץ-ישראל בראש השנה. אמנם מצאנו בברייתא שבבבלי ש'בראש השנה [קוראים] בחודש השביעי ומפטירין הבן יקיר לי אפרים ויש אומרים וה' פקד את שרה ומפטירין בחנה',⁷² אבל ספק אם אפשר ללמוד מזה

⁶⁷ בצדק מוציא הר מכלל הוכחה את הפיסקה באגרתו של פרקוי בן באבוי (והשווה ל' גינצבורג, גנזי שכתר, ב, עמ' 564) המדברת לפי תומה בשני ימים טובים של ראש השנה. אין צריך לומר שהפיסקה מ'ספר המעשים' הנבדקת על-ידי הר במאמרו, שם, אינה מוכיחה כלום, לא לכאן ולא לכאן.

⁶⁸ בראשית המאה הי"א לערך נזכר עניין מנהגם של בני ארץ-ישראל בסוגיה זו בחליפת אגרות בין רב האי ורבינו נסים מקירואן. עיין: ב"מ לוין, אוצר הגאונים, ביצה, ירושלים תרצ"ב, עמ' 3 ואילך. מפשטות התעודה נראה שלפי הידיעה שהיתה בידי רב האי, נהגו בני ארץ-ישראל גם בימיו שני ימים ראש השנה, וההפך מזה היה ידוע לרב נסים. עיין כל כך גם להלן, בסוף המאמר.

⁶⁹ הכוונה לעדות המפורסמת הבאה בספר 'המאור', ושלפיה נהגו בני ארץ-ישראל לקיים ראש השנה יום אחד בלבד, אלא ששבו לקיים יומיים בהשפעת 'חכמי פרובינציה' שעלו לארץ. לדעת י' תא-שמע ('עלייתם של חכמי פרובינציה לארץ ישראל', תרביץ כח [תשכ"ט], עמ' 398) נשתרבה הפיסקה לספר 'המאור' מספר 'המכתם', והיא מדברת בעליית הרבנים הגדולה של שנת תתקע"א. אם כן, העדות מאוחרת בכמו שלושה דורות מ' זרחיה.

⁷⁰ כך בדרך-כלל בקדושתאות החגים. בקדושתאות השבתות, וכן גם בחלק מקדושתאות המועדים, בא בסוף המשלש רמז לפסוק הראשון של הפטרת היום, עיין לעיל, הערה 12. עיין בסוגיה זו גם בספרי (לעיל הערה 6), עמ' 140 ואילך.

⁷¹ תופעה זו צריכה הסבר. היא קשורה בודאי באופי המשני (והמאוחר יותר) של זיקת הקרובות לקריאות הימים. קרובות הימים הנוראים, שהיו מן הסתם הראשונות להתעצב, שמרו בעניין הזה על חירות מסוימת. בקצת מקרים קשורה התופעה במנהג הקדום לומר קדושה במוספי ראשי-שנים ובימי-כיפור. קדושתאות שנתחברו לתפילות הללו לא נוסדו על הקריאות. בקצת מקרים הגיעו לידינו כנראה דווקא קומפוזיציות אלו. ועדיין התופעה צריכה עיון.

⁷² בבבלי מגילה לא ע"א. במשנה מגילה ג, ה: 'בחדש השביעי באחד לחודש' בלבד, וכך מועתק גם במסכת סופרים, מהדורת היגער, יז, ה. והשווה גם תוספתא מגילה ד (ג), ו. הפיסקה 'בחדש השביעי באחד לחודש' (ויקרא כג, כג) אין בה אלא ג' פסוקים ואין קרבת היום נזכרים בה כלל, ופליאה היא שלא קבעו לקרוא ב'בחדש השביעי באחד לחודש' שבבבבלי כט, א. ונראה לי שהעדיפו את הפיסקה הנ"ל מפני שנזכר שם

דבר מבורר על מנהגן של קהילות ארץ-ישראל הקדומות הלכה למעשה. נראה לי שאין לומר כשום אופן שהברייתא ראתה לנגד עיניה בהכרח ראש-השנה של יום אחד בלבד, ⁷³ כי שני ימי ראש השנה שנחוגו בתקופת התלמוד בארץ-ישראל, משום 'שמא יתעבר אלול', ודאי שווים היו לגמרי בעיני הציבור, ואי-אפשר שקראו בהם קריאות שונות, אלא ודאי כפלו בהן ביום ב' את קריאת היום הראשון. אבל גם אין אנו יודעים היכן נגמרה בעת ההיא קריאתם של היש אומרים 'ב'וה' פקד את שרה'. לדעתי קשה לומר שהכוונה בברייתא היא לגמור את הקריאה ב'ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים', כמנהגם של בני בבל וכמנהג ימינו, ולהיעצר כך, בקריאה היחידה של חג, בדיוק פסוק אחד לפני פרשת העקדה. אלא ודאי כוונת הדברים היא שיקראו פרשה ארוכה, למן 'וה' פקד את שרה' ועד סוף קריאת יום ב' שלנו. ⁷⁴ רק המנהג המאוחר שכבר הורגל בקריאות שונות בימים טובים של גלויות חילק את הפרשה הארוכה לשניים, וקרא את שני חצאיה בשני ימות החג. לפי זה, ודאי הוא שבמקומות שבהם נחוגו יומיים ראש השנה בארץ-ישראל קראו בשניהם מ'וה' פקד' ועד סוף העקדה, ואם כן, העובדה שקרובת ראש השנה מיוסדת על קריאה שפותחת ב'וה' פקד', אינה אומרת בהכרח שנועדה ליום ראשון (או יחיד) של חג.

על צד האמת, יש בין פיוטי הגניזה עדות על מנהגות-קריאה מתחלפים של בני ארץ-ישראל בראש השנה. כי מלבד שיש בידינו כמה קדושתאות המיוסדות על קריאה ב'וה' פקד את שרה', ובתוך זה גם הקדושתא הקילירית 'את חיל יום פקודה', הכלולה במחזורי אשכנז, ⁷⁵ יש בידינו התחלה של קרובה קדומה לראש השנה המכוונת לקריאה ב'שור או כשב', שהיא הקריאה ב'בחדוש השביעי' האמורה במשנה ובברייתא. ⁷⁶ אין שום אפשרות

הצירוף 'זכרון תרועה', ותיבת 'זכרון' נתפסה איזכור של שם החג, והוא נגד תפישתם במקרא של הלומדים מן הצירוף, בתלמודים, על ביטול תקיעה בראש השנה שחל להיות בשבת. לפי זה גם התאימו להפטיר ב'הבן יקיר לי אפרים' (ירמיה לא, יט) שיש בו עניין זכרון ('כי מדי דברי בו זכור אזכרנו עוד'), וכבר נתפרש הדבר במחזורי יטרי, עמ' 385. והוא הדין לעניין הפטרת חנה, שהיא — לפי פסיקתא רבתי מג — בשמואל-א ב, כא: 'כי פקד ה' את חנה ותהר' וכו'.

⁷³ כרעת הר (לעיל, הערה 65), עמ' 76.

⁷⁴ והוא נגד מה ששיערת במאמרי (לעיל, הערה 11), עמ' 47. מצד העניין יש הגיון רב בקריאת פרשת העקדה בראש השנה, מה שאין כן בקריאת 'ויי פקד את שרה' לבדה. ומה שנאמר באגדה (ראש השנה י"ב), ששרה נפקדה בראש השנה, אין זה טעם הגון לקרוא פרשה זאת, כפרשה יחידה, בחג.

⁷⁵ עיין: ד' גולדשמידט, מחזור לימים הנוראים, ירושלים תש"ל, א, עמ' 65 ואילך. אבל במחיה רומז הפייטן לבראשית כח, כא ('ויעתר יצחק אל ה' לנוכח אשתו') ובמשלש לבראשית ל, כא ('ויזכור אלהים את רחל'), ועניין חנה אינו נזכר כלל, אף-על-פי שקרוב לוודאי שבמקומו של הקילירי כבר הפטירו ביום א' בחנה. מעניין הדבר שגם קרובתו של ר' שמעון בר יצחק, מפייטני אשכנז הראשונים, הקבועה במחזורי אשכנז ביום שני של ראש השנה ('אמרתך צרופה'; גולדשמידט, שם, עמ' 88 ואילך), מיוסדת על 'וה' פקד'.

⁷⁶ מקרובה זו נשתמר רק המגן, והוא יחס ליני מספק על-ידי מ' זולאי, 'נוספות לפיוטי יני', ספר הזכרון לעמנואל לעף, בודפשט תש"י (חלק עברי), עמ' 155. כתב-היד המכיל את הקטע היה שמור באוסף הגניזה של קהילת ורשה. בראש הקטע כתוב 'קדושת ראש השנה', והפסוק 'שור או כשב' נדרש בגוף השיר בכמה פנים. אי-אפשר להטיל ספק לא ביעודה של הקרובה שהיא לראש השנה ולא בפרשה שהיא מיוסדת עליה. העובדה

לקבוע בקרובות הללו אם נועדו ליום יחיד של ראש השנה, או ליום ראשון או שני של חג. מכל מקום פיוטנו מוכיח באופן חד-משמעי שבמקומו של המחבר ובזמנו נחוגו שני ימים של ראש השנה, ובכך עומדת לפנינו עדות חשובה על מצב העניינים בסוגיה זו בארץ-ישראל במאה השביעית לערך. איזכור שני הימים נעשה בפיוט בשני אופנים שונים: יום הראשון נזכר בו על פי קריאתו בתורה ב'וה' פקד',⁷⁷ ודבר זה מתאים, כנזכר זה עתה, לנרמז בקדושתא הקילירית שבמחזורים האשכנזיים; ואילו יום שני של חג נזכר במלים 'לתקוע שופר', ונראה שנרמזת כאן הפטרה ארץ-ישראלית קדומה שהיתה נהוגה בראש השנה ושהתחילה ב'תקעו שופר בציון' (יואל ב, א). הפטרה זו ידועה לנו מפסיקה המוקדשת לה בפסיקתא רבתי; היא נזכרת שם גם בסוף פיסקת 'בחודש השביעי'.⁷⁸ ספק אם יש עליה גם עדות פייטנית.⁷⁹ אבל ממה שהמחבר מזכיר יום שני של ראש השנה על-פי הפטרתו, נראה שצריך ללמוד כדלעיל, ששני הימים היו שווים אצלו בקריאתם בתורה, ושלא נבדלו זה מזה אלא בהפטרותיהם, שכיום א' הפטירו ב'חנה' ובשני הפטירו ב'תקעו שופר'. כי אילו היתה קריאה אחרת ביום ב', שונה משל יום א' (כגון ב'וה' ניסה את אברהם'), סביר לומר שהיה רומז גם ליום השני על-פי קריאתו, ולא על-פי הפטרתו.

באמת יש בידינו עדות פייטנית נוספת על קיומם של שני ימים טובים של ראש השנה בארץ-ישראל בסוף המאה השמינית או בראשית המאה התשיעית, כי הגיעה אלינו קרובה של ראש השנה מאת ר' פינחס הכהן בירבי יעקב מכפרא שליד טבריה, פייטן חשוב שתקופת פעילותו ידועה לנו בדיוק מסוים,⁸⁰ והיא מיוסדת על קריאה ב'וה' ניסה את אברהם'.⁸¹ כפי

שהקריאה ב'בחודש השביעי' (ויקרא כג, כג), היא היא הקריאה ב'שור או כשב' (שם כב, כז), כבר מצוינת על-ידי רש"י בפירושו על המשנה מגילה ג, ה.

⁷⁷ אמנם אפשר להעלות על הדעת שהרמז הוא להפטרה ב'וה' פקד את חנה' (עיין לעיל, הערה 72), אבל אין ההנחה נראית קרובה, שהרי ידוע לנו, על-פי הקדושתא של הקילירי לראש השנה, שקרא מן התורה ב'וה' פקד את שרה', ואילו ההפטרה ב'וה' פקד את חנה' אין לה זכר בתעודות שבידינו לבד מן הפסיקה בפסיקתא רבתי. אגב, סביר לומר שהכוונה בפסיקתא איננה לפתוח את ההפטרה ב'וה' פקד את חנה', אלא לסיימה שם (אולי בדילוג). הוא הדין גם לגבי ההפטרה ב'הבן יקיר', שהוא הפסוק המסיים את הפטרת יום ב' של ראש השנה גם במנהגות שלנו.

⁷⁸ עיין פסיקתא רבתי, מהדורת איש שלום, פיסקה מא, דף קעכ ע"ב, וראה הערות המהדיר שם.

⁷⁹ על צד האמת, יש בידינו זולת לראש השנה שנתייחד על יואל ב, טו, תחילתו 'אם תפקוד על עמך'; עיין: מ' זולאי, האסכולה הפייטנית של רב סעדיה גאון, ירושלים תשכ"ו, עמ' כה ואילך. כידוע, הזולתות מיוסדים לעתים קרובות על ההפטרות. הפיוט הזה מאוחר יחסית וכבר מורגשים בו סימני השפעה של הסגנון הסעדיאני. אבל אפשר שבקצת מקומות שינו את המנהג הקדום להפטיר מיואל ב, א והתחילו ביואל ב, טו, מפני תוכנם הקשה של פסוקי הפתיחה של הפרק. העובדה ששתי הפסיקות התחילו ב'תקעו שופר בציון' הקלה על שינוי המנהג. בקצת מנהגות שבימינו מוסיפים פיסקה מיואל ב, טו ואילך להפטרת שבת שובה.
⁸⁰ עיין עליו: מ' זולאי, 'לתולדות הפיוט בארץ ישראל', ידיעות המכון לחקר השירה העברית, ה (ירושלים תרצ"ט), עמ' קכא. דברים מסכמים על הפייטן עיין: ע' פליישר, 'פייטני טבריה הקדומים', ע' אבישר (עורך), ספר טבריה, ירושלים תשל"ג, עמ' 368 ואילך.

⁸¹ הקרובה נזכרת על-ידי זולאי במאמרו, שם, עמ' קכה, סימן יח. מקורו היחיד, לפי שעה, הוא בכתב-יד ט"ש H8/3.

שאמרנו לעיל, קרוב הדבר שפיסקה זו אינה קריאה מיוחדת של יום ב' של ראש השנה, אלא התפצלות של הקריאה ב'וה' פקד'; אם כן, אין לראות בה בהכרח מנהג בבלי. בכל אופן, אין שום ערעור תופס בר' פינחס באשר לייחוסו הארץ-ישראלי. יצירתו מדברת מפורשות בשם מסורות ארץ-ישראליות מובהקות.⁸²

קשה, כמובן, להעריך את משקל משמעותו של הממצא הזה. האם יש ללמוד על-פיו שהמנהג לחוג יומיים ראש השנה היה כללי בארץ-ישראל, או שמא היו בזה, במאות השביעית-התשיעית, מנהגים מתחלפים? לדעתי, קשה להאמין שהיו שינויי מנהגים בעניין חשוב ועקרוני כזה, ונראה לי שאין סיבה לומר שהמנהג לא היה מקובל על כל קהילות ארץ-ישראל. שני הפייטנים המעידים עליו היו לא רק בני ארץ-ישראל מובהקים אלא גם פייטנים גדולים וחשובים. שניהם שירתו בוודאי בתי-כנסיות גדולים ומרכזיים בארץ-ישראל. ר' פינחס היה גם מקורב בלא ספק אל צמרת ישיבת ארץ-ישראל,⁸³ ואין לשער כלל שמנהג המיוצג אצלו היה שולי או יוצא-דופן. לפי הנראה לי, גם אין שום תעודה כבדת-משקל מן התקופה הזאת המעידה עדות שונה. רב האיי גאון עדיין כסבור היה, בראשית המאה הי"א, שבני ארץ-ישראל מקיימים בימיו יומיים ראש השנה, ונתפקק בזה רק משהעיד לפניו ר' נסים מקירואן, בבטחון רב, שהידעה מוטעית.⁸⁴ ועדיין ידע רב האיי שה'ראשונים' ו'אבותיהם נוחי נפש' של בני ארץ-ישראל שבימיו חגגו ראש השנה יומיים.⁸⁵ ואפשר שטעה בזה רב נסים. ואפשר שבתקופה מאוחרת נתחולל בזה שינוי בקצת מקומות שבארץ-ישראל, אולי בימי בן מאיר שהעמיד בהדגשה מופלגת על סמכותו בקביעת לוח השנה. הידיעה על מקומות אלה, שאולי נתרבו עם הזמן, אפשר שהיא המובאת על-ידי רב נסים ועל-ידי המאוחרים ממנו.

[ט]

הנתונים שעלו לפנינו מן הפיוט הנדון במאמר זה מפתיעים כדי כך שאין אנו פטורים מלתת את דעתנו לאפשרות שהקטע אינו אותנטי ושנתחבר או שעובד בידי פייטן מאוחר לקילירי, אולי בן חרץ-לארץ או בן מנהג בכל. אמנם כבר הדגשנו לעיל שהקומפוזיציה שנתלקטה

⁸² מלבד שידוע לנו מקומו של הפייטן בארץ-ישראל יש בידינו ממנו קדושתא לשבת חול המועד המיוסדת על קריאה ב'עשר תעשר', קדושת י"ח לפסח המזכירה סדרי קריאה ארץ-ישראליים בחול המועד פסח, פיוטי קידוש ירחים המייצגים מנהג ארץ-ישראלי קדום, וכן שבעות ושברי שבעות למשמרות הכהנים. כל הנתונים הללו מעידים על היותו בן ארץ-ישראל.

⁸³ דבר זה נלמד מפיוטי קידוש ירחים שלו. עיין: ע' פליישר, 'בירורים כבעיית ייעודם הליטורגי של פיוטי קידוש ירחים', תרביץ מב (תשל"ג), עמ' 337 ואילך.

⁸⁴ עיין גם לעיל, הערה 69. כך לשונו של רבנו נסים בפנייתו אל הגאון: 'ואמר אדוננו כי בני ארץ ישראל תופסין ראש השנה שני ימים, ואנו רואין עד עתה אין תופסין אלא יום אחד'.

⁸⁵ באמת, אין רב האיי חוזר בו מדעתו, אלא הוא נראה מוכן לקבל שגם הידיעה שבדי רב נסים נכונה, ושהיא מדברת בקהילות אחרות. לפיכך הוא אומר בתשובתו: 'ואשר אמרנו בעבור בני א"י ביו"ט של ראש השנה כך אמרנו: בדין הוא שיעשו כראשונים ולא ישנו ממנהג אבותיהם נוחי נפש'.

לידינו ממקומות שונים מן הגניזה מצטיינת בכינוי משוכלל ומדויק להפליא, ושמן הצד הזה אין פגם כלל באף אחד ממרכיביה. גם הקטע שלנו, המביא את לוח השנה הקילירי, משתלב בתפיסה הכללית של החיבור והוא שייך למקומו במוחלט. ולא עוד אלא שהוא גם חתום בסופו 'אלעזר', במחרוזת-חיתום שגם היא צמודה ודבוקה אל מקומה ושאי-אפשר להסירה כלל, בלי לפגום בשלמות הקטע והקומפוזיציה כולה.⁸⁶

מצד אחר, הקרובה אינה חסרה זריות. וכבר ציינו לעיל את מטבע החיתום המופלא של הקטע הראשון (פיוט ה), שלא מצאנו עדיין כמותו ממש בפיוטי הקילירי, וכן ציינו את העובדה שקדושתאות הקילירי שבידינו אינן חתומות בקטע האחרון שלהן. לפני הסילוק. יש להוסיף על זה שמבנה הקומפוזיציה אינו חופף לגמרי את המודל המקובל של קדושתאות הקילירי: חסר לנו כאן פיוט ו התלת-טורי, הבא בקרובות הקיליריות הרגילות, וחסר לנו גם האופי ה'רהיטי' של הרהיטים. נוסיף על כך עוד כמה פרטים שיש בהם משום פליאה. זרות מסוימת יש בעובדה שהפייטן, לאחר שכבר ציין את חגי השנה בפיוט השלישי (באותו חלק ממנו שהגיע לידינו),⁸⁷ שב לשלב איזכורים מסוג זה גם בפיוט שלאחריו, כלומר בפיוט שלנו. זרה היא גם הופעת הפזמון בפיוט הנידון על-ידינו כאן: כזכור, כל הרפריזים הבאים בקטעי הקומפוזיציה שבעין קטעי מקרא הם, לבד מן המחרוזת הבאה בפיוטנו, שהיא סטרופת-ביניים מגובשת, חתומה בידי פייטן נודע, איש המאה הי"א, סהלאן. החתימה הבאה במחרוזת הזאת סותרת את החתימה 'אלעזר' הבאה בגוף הפיוט, בסופו. יש לציין שבאחד מן הקטעים שבחיבור,⁸⁸ נראה הפייטן רומז לערכים, וזה דבר שלפי המקובל במחקר אינו בכדי שיבוא בפיוט קילירי אמיתי. מחרוזת זאת פרסמתי לפני שנים בהעתקה משובשת, שמכוחה ניטשטשה משמעותה, וכך לשונה באמת:

תְּשִׁיב	תְּגַמְלֵם גְּמֻלֵּיהֶם
הַשְׁפַּעְתִּי	תִּיעֲבֹד גְּמֹל לֹעֲטֵי גְּמֻלֵּיהֶם
	תְּדַרְיֶכֶם בְּטַבַּת כּוֹלֵהֶם
	תִּאָּלֵת תְּרָשִׁישׁ תִּתֵּן לָהֶם ⁸⁹

⁸⁶ כאמור לעיל, במחרוזת זו מובאות פתיחות שני מקראות אחרונים של מגילת שיר השירים. הם משלימים את עיבוד המגילה כולה, לפי פסוקיה.

⁸⁷ קשה לדעת מה היה הנושא הטרומי שנדון בראשית הקטע הזה. אבל הואיל והחסר בתחילת הפיוט מסתכם בשתיים-עשרה מחרוזות, אין זה רחוק לשער שנדון שם אחד מן הנושאים הרגילים שמרכיביהם שנים-עשר. כגון השבטים, החודשים, המזלות או אבני החושן, אבל כל הנושאים הללו כבר שימשו את הפיוט שלפנינו. בחלק הנמצא בידינו מן הפיוט השלישי נזכרים החגים החשובים בלבד, כך: חג המצות (טור 1); מתן דת (7); שופרות (11); כפור (15); סוכתינו (19); נירות (23); חנוכה (!). מכאן באות עוד ארבע מחרוזות שבהן אין עוד איזכור של שום חג.

⁸⁸ בקטע השני, המדובר במשמרות הכהונה. קטע זה הוא הארוך והמורכב ביותר בכל חלקי הקרובה, כנזכר לעיל. הדפסתי אותו במאמרי (לעיל, הערה 19), עמ' קמד ואילך. בפרסום הזה חסרות מן הפיוט תשע מחרוזות. הדף החסר כאן מכתב-היד נמצא באוסף ט"ש ס"ח 135.168.

⁸⁹ פירוש שני הטורים האחרונים: השבעתי אותך, רבש"ע, לרמוס אותם ('תדריכם') את כולם בירח טבת

הכינוי 'לועטי גמליהם' לאומות העולם שתיעבו את 'משמר גמול' מכוון לפי הנראה למוסלמים, והוא טבוע בחותם הכינוי הנפוץ ביותר 'לועטי' (אוכלי) חזיר, הבא לכנות את אדם.⁹⁰ משונה במקצת גם חוסר הסדר שבפיוט שלנו, והוא כבר הוזכר לעיל. בפיוטי הקלירי המביאים נושאים טרומיים אין ערוביה כזאת, אולי בשום מקום. אבל בדיקה נכונה בקטעים שלפנינו אי-אפשר שלא תבטל את משקלן של רוב ההשגות הללו. כי הקרובה שלפנינו אינה קרובה פשוטה, מסוג קרובות השבתות והחגים הרגילות של הקלירי, אלא קומפוזיציה שכבר היא טבועה בחותמו של יום תשעה באב הקרב. בארגונה, בריכוז פסוקי המסגרת שלה, בשרשוריה ובטיפול בה נושאים טרומיים הולכת הקומפוזיציה בשיטת פיוטי התשעה באב של הקלירי, והיא דומה בהרבה פרטים לקרובות התשעה באב שלו ולקינוטיו המופלאות. אף אלה מרוכים בהן פרטי התבנית הללו, ועיקר גדול בהן הטיפול בנושאים טרומיים שונים.⁹¹ חלק מן הנושאים הבאים בקומפוזיציה שלנו, כגון משמרות הכהנים, השבטים, החודשים, המזלות, אבני החושן והימים המצוינים, עומדים לפנינו לעתים בהרכבים סבוכים מאוד בהרבה יצירות קליריות לתשעה באב.⁹² אם כן, הואיל והפייטן טיפל בקרובה הזאת כאילו נועדה לתשעה באב, לא דקדק לבנות אותה כקדושתא רגילה של שבת.⁹³ מטבע החיתום הארוך של הפייטן, הבא בפיוט הראשון שבידינו, אמנם מופלא הוא, ובחלקו האחרון ('יזכו החזנים') הוא חידוש גמור. אבל אי-

(רומז לעשרה בטבת) ותמיט עליהם את הפורענות שירדה על בית-המקדש ('תרשיש'). מקור הטקסט בכתב-יד אנטונין 1134, צילום ממנו במכון לתצלומי כתב-יד עבריים שליד הספרייה הלאומית בירושלים.

⁹⁰ הצירוף שכיח מאוד ככינוי לאומות הנוצריות. כבר צונץ (בספרו *Die synagogale Poesie des Mittelalters*, Berlin 1855, p. 448) רשם סדרה ארוכה של כינויים מטיפוס זה (אוכלי בשר החזיר; אוכלי שקץ עכבר; האוכלים בשר חזיר; לועט שקץ; לועטי רמשים וכו'). הואיל והערכים נזכרים מעט בפיוטים (כאופן יחסי), נדיר הצירוף המתייחס כנ"ל למוסלמים. מעניין הדבר שמקבילה כמעט מדויקת לכינוי בא ב'ה' מלכנו' לפרשת פרה הכלולה במערכת החתומה (במאורה ובאהבה) 'אלעזר קליר': 'עולפנו זרועים בעמים מתבוללים / אלה אוכלי חזירים ואלו אוכלי גמלים'; עיין: ש' אליצור (לעיל, הערה 18), עמ' 506. מקור הפיוט בכתב-יד אוכספורד 2741/9 דף 36א, ונוסחו המלא בא בכתב-יד אוכספורד 2721/2.

⁹¹ השווה לעניין הזה, למשל, החומר שהבאתי במאמרי 'קומפוזיציות קליריות לתשעה באב', *HUCA* מה (1974), חלק עברי, עמ' א ואילך. השווה גם: ד' גולדשמידט, סדר הקינות לתשעה באב, ירושלים תשכ"ח, עמ' קמג ואילך, והשווה דבריו על הקינות הקליריות במבוא, עמ' ט ואילך. השווה גם: ע' פליישר, 'קרובה חמישית לתשעה באב מאת ר' אלעזר בירבי קליר', סיני סג (תשכ"ח), עמ' לב ואילך.

⁹² במערכת הפיוטים הקליריים לתשעה באב שפרסמתי ב-*HUCA* שם, נידונים בקרובה המזלות, החדשים, משמרות הכהונה, משמרות הלוויה ושכטי ישראל. הקרובה בנויה במסגרת כפולה והיא מביאה בראשי חטיבותיה את המקרא בירמיהו י, כ ('אהלי שורד'), ובראשי טוריה (ובסוף אחדים מהם) את כל הפתיחות של מגילת איכה. המחרוזות העיקריות והמשניות של החטיבות קשורות זו בזו בשרשור 'מדולג', כדרך שמצאנו בקטעים שלנו. הקינות הכלולות בקרובה הנזכרת מביאות את הנושאים הטרומיים הבאים: עשרת מסעי השכינה וי"ב שכטי ישראל; רשימת צומות החלים בחודשי השנה השונים; עשרת הדברות; עשר הקרנות הנזכרות באגדה ועשרת הקולות שהיו נשמעים מירושלים עד יריחו. משמרות הכהונה, החודשים, המזלות ואבות האומה נזכרים ביחד גם בקרובה נוספת של הקלירי לתשעה באב, עיין ד' גולדשמידט, שם, שם. ⁹³ גם החתימה הקצרה שבסוף הפיוט הנידון בפנים טיפוסית לקינות הקליריות, שרובן הביאו בסופן סטרופות-סיום ומעבר משורשרות, חתומות.

אפשר שהוא זיוף, כי מלבד שאין להעלות על הדעת כוונת זיוף מודעת ביצירה פייטנית קדומה,⁹⁴ גם אין להניח שזייפן היה סוטה דווקא בנקודה רגישה כל-כך מן המקובל במאות יצירות של המשורר שהוא בא לחקותו. צריך אפוא לקבל שהקילירי חתם כך, קצת אנוס על-פי ההיקף הבלתי-רגיל של הקטע וקצת אולי מתוך תחושת חירות שבאה לו מן הוויתור שוויתר בקרובה הזאת על מנהגי הבינוי שלו בקדושתאות הרגילות.

אשר להזדקקות הכפולה למועדים שבשני קטעים רצופים של הקומפוזיציה, נראה קרוב שהקילירי, אחרי שציין את החגים בקטע השלישי שבידינו, ביקש מעיקרא לציין בקטע הרביעי, הוא הנידון במאמר הזה, את השבתות המצוינות בלבד. אכן, כך מהלכו בראשית הפיוט בציון שלוש שבתות הפורענות ושבע שבתות הנחמה. רק אחר-כך, אולי משום שטף של שיגרה או משום שחשש שמרכיבי הנושא יכלו טרם יכלה הפיוט, נזקק גם לחגים, ושם וציין אותם במקומם. תוך כדי כך גם נתרבו אצלו העניינים הצריכים ציון יותר מדי, והסדר הטוב של הקטע נתערער. אמנם כיוון שהמועדים נזכרים ברמזים דקים, אין הערכוביה מורגשת בשיר, ועל-כל-פנים אין היא מפריעה למהלך האידיאי של הקטע.⁹⁵

חסרת-משמעות לגמרי היא הופעת הפזמון של סהלאן בקטע שלנו, אף-על-פי שהיא מאוששת על-פי העתקה נוספת של הפיוט.⁹⁶ שרבוכם של פזמונות זרים בקומפוזיציות קדומות היא תופעה שגורה למדי בקטעי הגניזה, ופזמון זה זרותו ניכרת בעליל. לבד מזאת, סהלאן ידוע לנו, וידועה לנו גם דרכו בפייטנות. הוא היה מן המובהקים שבכני האסכולה הפייטנית של רב סעדיה גאון, והיחיד מבין 'תלמידיו' שהיה מסוגל לחקות את סגנונו בצורה מושלמת.⁹⁷ הפיוט שלפנינו כתוב בסגנון קילירי טיפוסי ואי-אפשר לחשוב כלל שסהלאן היה מצליח לכתבו כך. סגנון הפזמון עצמו שונה בתכלית מסגנון הפיוט שבו הוא בא. אין צריך לומר שאילו סהלאן כתב את הפיוט, לא היה טורח לחתום בסופו 'אלעזר', ולפי שמנהגו מנהג בבלי היה, לא היה טורח לציין את שבת חול המועד סוכות על-פי קריאתה הארץ-ישראלית ב'עשר תעשר'.

כבד-משקל הרבה יותר הוא ציונם של הערכים בקטע השני של החיבור שלפנינו. אמנם אפשר להידחק ולומר שאין כאן אלא משחק מלים המכוון כנגד שמו של משמר גמול הנזכר במחרוזת הזאת, ושאלו היה הפייטן צריך להזכיר במקום ההוא את משמר חזיר, היה אומר

⁹⁴ שכיח למדי בפייטנות ההפך מזה, כלומר ה'גניבה' הספרותית (עיין דוגמה מופלאה לזה במאמרי על ר' סכן [לעיל, הערה 64], עמ' 12 ואילך). אבל קשה להעלות על הדעת שפייטן קדום מעלים פיוט משלו ותולה אותו באילן גדול ורחוק.

⁹⁵ ראוי להזכיר ששני הפיוטים המדברים במועדי השנה קשורים לא רק במסגרת הכללית של הקרובה, אלא הם קשורים גם זה בזה, בנפרד מן הקומפוזיציה, בפתיחות המקרא מפרשת האזינו הבאות רק בהם.

⁹⁶ כתב-יד ט"ש H10/151, כפי שכבר צוין לעיל.

⁹⁷ שכלול סגנונו הסעדיאני של ר' סהלאן הטעה אפילו את זולאי; הוא ייחס לגאון פיוט של סהלאן, עיין מ' זולאי (לעיל, הערה 79) עמ' קצג; יוצר לאיכה ודברים. הקטע בא עם סטרופת-ביניים אותנטית של סהלאן בכתב-יד ט"ש ס"ח. 132.22.

'לועטי חזירים', ואם כן היינו גמלים היינו חזירים, והכוונה בשיר לאומות העולם סתם. מה גם שהערכים לא הם שתיעבו את משמר גמול אלא הרומים, כלומר אדום. אבל צריך לציין שאף-על-פי שהרוב המכריע של יצירת הקילירי 'נקי' מכל רימוז לערבים, הנה ככל שמתרבים הפיוטים הקיליריים המתפרסמים, מתרבים גם המקומות שבהם קשה שלא לראות רמז לערבים.⁹⁸ הצירוף שלפנינו, תחת לערער את ייחוס הקטע לקילירי, מערער את המוסכמה שלפיה אין זכר לערבים בפיוטי הקילירי.

מצד אחר, רבים מאוד הסימנים בקטעים שלפנינו המעידים כי לקילירי הם. כי מלבד שהלשון והסגנון ותנופת הבינוי וקישוטי התבנית והמהלך האידיאלי ואורך הנשימה – כולם קיליריים הם, כמה מן הנושאים שבקומפוזיציה גם מעידים בה שהיא ארץ-ישראלית וקדומה. וכבר ציינו לעיל את סדר ספרי המקרא הבא בקטע הראשון שבידינו, שהוא בניגוד לסדר המובא בבבלי, וכך הוא גם איזכור הקריאה ב'עשר תעשר' בחול המועד סוכות הבא בפיוט הנידון כאן. אבל יש להוסיף על כך גם את איזכור משמרות הכהנים הבא בקטע השני, שגם הוא נושא שפייטני חוץ-לארץ לא היו להוטים לעסוק בו. נראה אפוא כי אין שום אפשרות להוציא את הקומפוזיציה, ואת הקטע הנידון כאן בתוך כך, מחזקת בעלותו של הקילירי.

שאלה אחרת היא, האם ניתן להעלות על הדעת שהקטע שלנו עבר עיבוד 'בבלי', כלומר שלא נשתמר בנוסחו האותנטי. גם כאן נראה לי שהתשובה היא שלילית במוחלט. כי המועדים הנזכרים בפיוט אינם נזכרים למטרה אינפורמטיבית או אופראטיבית, אלא למטרות קישוט, וסדרם המקורי לא היה בדיון שיפריע לאיש. הם גם קבועים במקומם, וקשה לתאר שניתן היה להזיזם או לשנותם, בלי לקעקע בזה את סדר הפיוט מכל וכל. הרי אין להעלות על הדעת שבנוסח המקורי של הפיוט היתה סטרופה פנויה אחרי הזכרת ראש השנה, כדי לאפשר למעבד להזכיר שם יום שני של ראש השנה, או שהיתה מחרוזת פנויה אחרי שמיני עצרת, כדי להזכיר את שמחת תורה. גם אין להעלות על הדעת שום מועד שהוזכר, אולי, בנוסח המקורי של הסטרופות הללו והוחלף בזה שלפנינו. נגד עיבוד אפשרי מעיד גם איזכור הקריאה ב'עשר' בחול המועד סוכות, כי שום מעבד בבלי לא היה משאיר ציון זה במקומו. לפי זה נראה שהקומפוזיציה אכן קילירית היא, ומה שנלמד ממנה הוא לימוד גמור ומוחלט למקומו של הפייטן ולזמנו. מעתה עלינו לקבל את המסקנות העולות

⁹⁸ עיין גם ע' פליישר לעיל, הערה 16. רמז דומה בא כנראה גם ביוצר להושענא רבה של הקילירי, בכתב-יד וסטמינסטר קולג', ליטורגיקה, א, 21:

וְהַצִּלְתָּהּ נָא וְמוֹרֶת גִּפֶּן לְקַבֵּעַ
בְּצִבְי אֶרֶץ דְּגִלְיָה לְרַבֵּעַ
וְכֵד בְּרִכּוֹת לְשִׁבְעַ
יֵד וְעֶבֶד לְטַבֵּעַ

אף כאן נראה 'זר' רמז לאדום ו'עבד' על כורחנו לישמעאל (=בן האמה).

מן הפיוט הזה, ולשוב ולהסדיר את מפת המנהגות הקדומים של בני ארץ-ישראל על-פי תוואי חדש, כמתחייב מן הנתונים החדשים.

נספח

מתוך הקדושתא של ר' אלעזר בירבי קליר
לשבת איכה (?)
קטעים א — ג*

[א]

אִיכָה	אֲשִׁיּוֹתִי אָמַל
	אוֹיָהּ לִי כִי גוֹי הוֹקְמַל
שְׁמָאֱלוֹ	אִירְעָה כִי רַע כְּעָמַל
	אֵילִילָהּ כִי כְּרָאשִׁית בָּלַע יְיָ וְלֹא חָמַל
5	בָּלַע
	בְּעָלִי נְאוֹת בְּיוֹם זַעַף
	בְּחָרֵב וּבְרָעָב הַמוֹנִי הַזֶּה
הַשְּׁבַעְתִּי	בְּדָבָר לְכָלוֹת כְּהוֹעֵף
	לְבִנִי אֱלֹהֵי שְׁמוֹת גָּדַע בְּחָרִי אֵף
גָּדַע	גָּזַע בְּזָרוּעַ קִשְׁיוֹתוֹ
10	גַּם עָלִי פָּרַשׁ רָשָׁתוֹ
קוֹל	גִּיהָר אָרִי לְבֵית תּוֹשִׁיתוֹ
	עַת נִיקְרָא לְכִכִּי, כִּי דָרָךְ קִשְׁתוֹ

[א]

*קטע ד נדפס בתוך המאמר.

על-פי כתב-יד ט"ש ס"ח 276.18 (טורים 1–40; א=); ט"ש H14/44 (טור 37 — סוף =ב); כתב-יד מוצרי IV.262 (טור 7 [לכלות'] עד 30 [עובדי'] =ג); כתב-יד המוזיאון הבריטי Or. 5557 (טור 23 [במרץ'] עד 72 [להקימי'] =ד). מיוסד על איכה ב, א ואילך ושיר השירים ב, ו ואילך. על תוכן הפיוט עיין בגוף המאמר, סעיף [ג].

1 אשיותי: יסודות מזבחי. אמל: אימלל, הרס. / 2 הוקמל: מלשון קמילה ובילוי. / 3 שמאלו: כמו: ידו. אירעה: כמו הויה. רע כעמל: כאשר עשה לי רעה. / 5 בעלי נאות: בעלי-בתים. / 7 השבעתי וכו': כנראה: הייתי מעדיף לכלות בדבר. כהוּעֵף: שב אל 'המוני' כלומר כשעייפה נפשו להורגים (ישעיהו ח, כג). / 8 לבני אלה שמות: כינוי לישראל. / 9 גזע: גזעם של ישראל. / 11 גיהר: שאג. לבית וכו': כמו:

דִּירָתִי בְּיַד הוֹיָה	דִּירָה	
דָּחַף אֶהְיֶה תוֹשִׁיָּה		
דוֹב וְנִמְר בְּמִכּוֹנֵי פְעִיָּה	דוֹמָה	15
זֶה נִדְבָּר לַחֲרָשִׁי פְּאוֹיֵב הָיָה		
הַמְהָרִים חֲצָרֵי רְמוֹס	הָיָה	
הַעֲרִיף יְסוּדוֹתֵי לְרְמוֹס		
הָמָה הַמְכַרְסִם קְמוֹס	עָנָה	
יָחַשׁ אֵלֶּה הַדְּבָרִים שִׁיפַח נִיחְמוֹס		20
וַיִּשְׁחַת סוֹכּוֹ וַיֵּאָנַח	וַיִּחְמוֹס	
וַנִּפְשֵׁי מְשָׁלוֹם וַתִּזְנַח		
הַזֶּהָב גִּיתָף וַיִּזְנַח	כִּי הִנֵּה	
כָּכָה וַיֵּאָנַשׁ יְהוֹשֻׁעַ וּמִזְבַּחוֹ זָנַח		
זָמַן לַפְּדוּתָם שָׁב	זָנַח	25
זָעָקוֹ הוּא הוּא וְאֵין אוֹמֵר הָשָׁב		
זוֹעָמּוֹ כֶּסֶף בָּעֵת יָמִין הָשָׁב	הַנִּיצָנִים	
זִמּוֹ שׁוּפָטִים כִּי לַהֲשִׁחִית חָשָׁב		
חֲתוּף טְבוּר אֶרֶץ	חָשָׁב	
חֲזוֹקוֹ עוֹבְדֵי אֱלִיל בְּהָרָץ		30
חֻבְלָה נַחֲשֵׁת בְּמָרָץ	הַתְּאָנָה	
רָמָז רָמָז שְׁמוּאֵל כִּי שְׁעָרִים טָבְעוּ בְּאֶרֶץ		
טוֹפְשׁוֹ וְנִעְזְבוּ	טָבְעוּ	
טוֹמָאֵת נָדָה וְדָה נֶחֱשָׁבוּ		

בבית תושייתו, כלומר בבית־המקדש, ובכתב־יד ג: בבית, והוא הנכון. / 13 ביד הויה: על־פי שמות ט, ג. / 15 דומה וכו': משול היה הקב"ה כדוב וכו'. כעיה: כשהחריב אותו. ובכתב־יד ג: כגעה. / 17 המהרים: כתב־יד ג: המהרס. / 18 העריך: ערך. בכתב־יד ג: כנראה: העריך מלשון ערו ערו. והיא קריאה קשה יותר. / 19 המכרסם קמוס: החזיר המכרסם קמשונים (ישעיהו לד, יג; הושע ט, ו). / 21 ויאנח: וגרם לאנחה. / 22 ונפשי וכו': ותזנח משלום נפשי (איכה ג, יז). / 23 הזהב: זהב כלי המקדש. נותר: בכתב־יד ג: ניתך. ויונח: כנראה: והונח בצד, בלא שימוש. / 24 יהושע: כנראה רומז ליהושע כהן גדול, והוא כינוי לכהנים הגדולים בכלל. / 25 זנח: הקב"ה. לפדותם שב: שבו היה שב לפדות את ישראל, כלומר אין הוא פודה אותם עוד. / 26 ואין...השב: ישעיהו מב, כב. / 27 הניצנים וכו': כנראה: ישראל (הניצנים) זועמו בכספם, כלומר נתרוששו מרכושם. בעת וכו': כשה' השיב ימינו מלעזור להם (איכה ב, ג). / 28 יזמו: אמרו. / 29 חתוך: להשמיד. טבור ארץ: כינוי לסנהדרין (סנהדרין לו ע"א) והצירוף 'לחתוך טבור' שגור במשמעו הרגיל, וכאן הוא בא במשמעות מטאפורית. / 30 בהרץ: במהרה. או: ברצון ה'. / 31 התאנה: כאן כינוי לכנסת ישראל. נחשת: כנראה כאן כינוי לאומות העולם, ור"ל: ישראל חובלו על־ידי אומות העולם בצורה נמרצת. / 32 רמז וכו': אני מבין כוונתו. / 33 טופשו: בכתב־יד ט: טפשו. / 35 וכברל נחשבו:

260	עזרא פליישר	[38]
35	יֹנְתִי טוֹלְטָלָה וְכַפְרָזֶל נִחְשְׁבוּ בַּיּוֹם טוֹבָחוּ מְלָכִים זָקֵנִים דְּמוּמִים יֵשְׁבוּ	
	יֵשְׁבוּ יְדָמוּ וְאָז יִלְלוּ יוֹם עֲבָרָה כִּי בּוֹ כָּלוּ	
40	אֲחָזוּ יָמֵי אֵימָה כִּי בִשְׁרֵי חֲסִידִים אָכְלוּ יִשְׁעִיָּה כְּנִיבָא עֲלֵיהֶם עֵינֵיהֶם בְּדַמְעוֹת כָּלוּ	פז>מון< על
	כָּלוּ כִּכְיָחוּ בְּתַרְמִיתָם כְּמֶאֱנוּ לְשׁוֹב מִרְעָתָם	
	דוֹדֵי כָּלֶם בְּחֻשְׁכָּה הִמִּיתָם קִינּוֹת כְּמֶאֱמַר יִרְמְיָה הִלְלוּ לְאֲמוֹתָם	פז>מון< על
ויגייר אללחן ל<חן> אני נתקתי מוס<רת>		
45	לְאֲמוֹתָם לְהִקּוּ מִרְמָה לְשׁוֹנָם נִשְׁתְּ[ה] בְּצָמָא	
	עַד לְ[חֻצָּ]תָם גְּדוּלָּה בְּנִהִימָה יִחְזָקָא לְיֹבֵט וְאִין אוֹמַר מָה	
50	פז>מון< נִפְלָה עֲטָרַת רֹאשִׁנוּ אוֹי נָא לָנוּ כִּי חֲטָאנוּ	
	מָה מֵאֵד נִהְמוּ חוּזִיךְ מֵאִימַת מַעַשׂ כְּהִנִּיךְ	
	עַל מִפְעַל סוּקְלַת סְקָדוּ שְׂרִיךְ לְשָׁנִים עֲשָׂר מוֹגְרוּ עִם כָּל נְבִיאִיךְ	פז>מון< נפלה
55	נְבִיאִיךְ נֶאֱקוּת חָלָל נֶאֱקוּ נִתְאַבְּכוּ וְאִשְׁפָּתוֹת חִיבְּקוּ	

ואילו אומות העולם נחשבו חזקים כברזל. / 40 כניבא: כמו שניבא. על: בכתב יד ד: על זה. / 41 ככישו: אולי מלשון רזון וחולשה. / 44 קינות וכו': שיעור הטור: קינות הילילו לאמותם כמאמר ירמיהו. ויגייר אללחן וכו': ליתא ד. / 45 להקו: הרבו להביא. / 47 ל[חצ]תם: ההשלמה על-פי כתב-יד ד. גדולה: החיה הגדולה (עיין בגוף המאמר, הערה 26). / 49 נפלה וכו': ליתא ד, וגם בהמשך נרשם כפזמון 'על זה', כמו בקטע הקודם. / 50 בכתב-יד ד באה כאן ההערה שלאחר טור 44. / 51 נהמו: צעקו בתוכחה. / 53 סוקלת: משובש, וצ"ל נופלת, לפי המבואר לעיל, הערה 26. וכך הוא בכתב-יד ד. ור"ל משום מעשי אדום. סקדו: נשתברו ונהרגו. / 54 לשנים עשר: נראה לי כמו: שנים-עשר, ור"ל י"ב שבטי ישראל מוגרו יחד עם נביאיהם. ואפשר לפרש כמספר סתמי: לרסיסים מוגרה ישראל וכו'. / 56 נתאבכו:

אָקומָה	נָא כִּי נַחֲשׁ נִשְׁכָּם וְהוֹסְקוּ	פז>מון< נפלה
סְפָקוּ	יִזְמִי דְבָרֵי הַיָּמִים עֲלֵיהֶם כִּף סְפָקוּ	
סְפָקוּ	סוּטָנִים כִּף וְנַחֲלוּצָצוּ	
סְבִיבִי כִכְחַשׁ וּמְרָמָה יִמְצוּ		60
מְצִאוֹנִי	שְׂרוּפָה בְּשֶׁרֶף וְנַחֲאֻמְצוּ	
פָּצוּ	רְטֻשׁוֹנֵי תֵלִים תֵּלִים וְרַעוֹת פָּצוּ	פז>מון< נפלה
כְּמַעַט	פָּקוּ פְּלִילִיָּה לְהַ[כְּעִיסָה] פְּעָלוּ מִכְמָרַת לְפָרְסָה פְּצָפְצָנִי פְּעַקְרָב בְּדִרְיָסָה	
עָשָׂה	יּוֹם פִּילְצָנִי כְּאוֹיֵב וְאֲשֶׁר זָמַם עָשָׂה	פז>מון< נפלה
הַשְּׁבַעְתִּי	עֵינָה קָרְבִי וְלִבִּי הוֹזַעַק עוֹד נִפְלָתִי כְּמִבְלִי מַעַק עוֹד בְּצִמְאוֹן רוּוִי מִנְאָק	
צָעַק	הִמְשִׁילוֹנִי מִשְׁלִי מִשְׁלִי וְלִבִּי צָעַק	פז>מון< נפלה
מִי זֹאת	צָרַח בְּהִלִּימוֹת לְהִלְמִי צָק מִמְרוֹם רִשְׁף בְּעֶצְמִי צוֹחָה מִפִּישׁוֹן לְהִקִּימִי	
קוּמִי	וְצִמְתָּה רוּת [...] עַד קֶשְׁבָּה קוּמִי	פז>מון< נפלה
הִנֵּה	קֶשְׁבִּי דָת מְבוֹטָה קֶצֶף וְנִגְף כִּי כִס נִחְבָּטָה קִם גִּיחוֹן שְׂאוֹנָם לְהִלְבִּיטָה	
רָאָה	דִּיצַת שִׁיר הַשִּׁירִים רָאָה יְיָ וְהִבִּיטָה רוֹב חֲיִילִי כִּי נִזְרָבוּ	פז>מון< נפלה

מלשון ויתאבכו גאות עשן (ישעיהו ט, יז). ואשפתות וכו': איכה ד, ה. / 57 והוסקו: ונשרפו. / 58 יוזמי וכו': חכמי העתים. / 63 פקו פליליה: ישעיהו כח, ז. / 64 מכמרת לפרסה: להכשילני. / 65 כמעט וכו': שיעור הטור: כמעט פצפץ אותי (הקב"ה) בדריסה, כעקרב. / 67 הוועק: נגרמה לו צעקה. / 68 כמבלי מעק: אף-על-פי שלכאורה אין מי שמעיק עלי. / 69 השבעתי: אולי: התחננתי. רווי מנאק: כשאני מלאה אנחות. / 70 המשילוני: נשאו עלי משל. / 71 צרח: הנושא: הקב"ה. בהלימות: במכות. / 72 צק: יצק. רשף: אש. / 73 מי זאת וכו': מי נתעורר עלי מפישון (=בבל; עיין בגוף המאמר הערה 26) להגלותי. ואפשר לפרש גם: ישראל ('מי זאת') צווחה להיות נגאלת מבבל. / 74 רות: כנראה כינוי לישראל. את המלה שלאחר-כן אי-אפשר לפענח בוודאות. עד קשבה קומי: עד ששמעה, בסוף גלות בבל, 'קומי'. / 75 דת מבוטה: את הדת האמורה לך. כלומר שובי בתשובה. / 76 קצף וכו': שיעור הטור: כי כס (בקצף ובנגף) נחבטה כנסת ישראל. / 77 גיחון: כינוי לאומות העולם. שאונם: את המון בית ישראל. להלביטה: להעניש ולליסר. / 78 דיצת שיר השירים: כי נשבתה שמחה מתוכנו. / 79 נזרבו: נשמדו

262	עזרא פליישר	[40]
80	רְמוֹתַי וְחוֹמוֹתַי נִחְרְבוּ כֹּלָם רוּטְשׁוּ בַּחֲדָקָל וְנִתְחַיִּיבוּ הַגִּיּוֹן דְּבָרַי קִהְלֹת קָשְׁבוּ וְלֶאֱרֹץ שָׁכְבוּ פז>מון< נפלה	
85	שָׁכְבוּ שְׂוֹדְדוֹ עוֹלָלִים שׁוֹכִים הִילְכוּם בְּלִי נַעֲלִים אֶפְרַיִן תּוֹלְאָה וּבִכְפֹּרֶת נוֹגֵפוּ רִגְלִים פז>מון< נפלה	
90	יְרוּשָׁלַיִם יָחַד שָׁכַר לָהּ הַוִּקְרָא זָמַן יַעֲצוּ לְהַכְשִׁילִי בְּקוֹרָה עַמּוּדָיו כִּיּוֹן כְּגִמְלָה וְאַרְנֶכֶת לְהִדְקָרָה וְאַבְדָּר מְשׁוֹשׁ אֶסְתֵּר וּמָטָה תִּקְרָא פז>מון< נפלה	
95	תִּשְׁוַעַת מוֹעֵד כְּהִיִּיתִי תָּמֹר כִּי בְּגוֹלָה תַּעֲיִתִי צָאֲנָה תִינוּ כִּי מִשְׁפָּן נִחֲלִיתִי פז>מון< נפלה	
	הִיִּיתִי הוֹמָה בְּקִינּוֹת לְהַגְבֵּר חִי כִּי בְּעֶבְרָתוֹ אוֹתִי עֵיבֵר הִנֵּף זְעוּמָה כִּיֹּד חֲזִיר לְהַשְׁתַּבֵּר פז>מון< נפלה	
	נֹאִי מָלַל נִחְמָיָה וְעִזְרָא כְּנוֹאֲשׁוֹ מִסָּבֵר יִשְׁכַּתִּי מִשְׁוֹנָה וְקוֹנְנָתִי אֲנִי הַגְּבֵר אל נא לעולם תוערץ	

[ב]

ל>חן< איכה תפארתי ובכן אני הגבר
אני הגבר אשר ברעות הג
אז ביהויריב פעמים הונהג

(איוב ו, יז) / 81 ונתחייבו: ונמצאו אשמים בדין. / 83 שכבו וכו': ביאור לארבע המחרוזות האלו עיין בפנים המאמר, עמ' 232.

[ב]

מקורות: כתב־יד ט"ש H14/44 (עד סוף טור 108); כתב־יד ט"ש ס"ח 135.168 (משם עד טור 142); כתב־יד אנטונין 1134 (משם עד הסוף). מסוף השיר חסר קטע; אין לדעת היקפו. טורים 1–108, 143–176 נתפרסמו עליידי (לעיל, הערה 19). עמ' קמד ואילך.
1 הג: הגה, כלומר: הוכה. / 2 ביהויריב פעמים: לפי שביט־המקדש חרב פעמיים בעת ששירת בו משמר

שניף	אז ראש און הוקפש בלהג אסרי כבטלה ואז אותי נהג
5	אני הגבר רא-ה עני בש-בט עב-רתו
אותי	איבד בגולה אז ברעש סואן קשמלה מגוללה
אף	בי ישוב יהפכי מגולה לגולה אויב קשרי ועורי בלה
10	פז-מון < אני הגבר
בלה	במוכס פגר המוקף באהל ידעיה ראשי נקף
בחוט	בסבך כלי חמס עלי נשקף במעקרי שור בנה עלי נשקף
15	בדייק חומות לגדדי בכלי חמה עמד לנגדי
במשפכים	באופל שת הודי בזעם וצרה גדר בעדי
פז-מון < אני הג-בר >	
גדר	גיה אישון מלשעשע געש חרים ביד מרשיע
20	גדוע בעל אורים הפשיע גלו תאמי צביה גם כי אזעק נאשוע
פז-מון < אני	
גם	גדרי רצו להחרב גשו לנתשי מקרב
גדר	גבולי לצמתי בורב גבר למו באפו דוב אורב
25	פז-מון < אני הגבר

יהוירב (תוספתא תענית ד [ג], ט). הונג: בשבי. / 3 שיניך: מלת הפתיחה משיר השירים אינה נרמקת לטור.
ראש און: ראובן (בראשית מט, ג). בלהג: בבזו ולעג. / 4 אסרי: כמו: אסרני. כבטלה: אולי צ"ל כטלה.
וכאן רומז הפייטן למזל ניסן. / 8 ברעש סואן: על-פי ישעיהו ט, ד. כלומר במהומה ומבוכה. כשמלה
מגוללה: ישעיהו, שם. / 11 במוכס פגר: בפגר מוכס (ישעיהו יד, יט); והוא כאן כינוי
לאדום. / 12 באהל ידעיה: בבית-המקדש (ידעיה הוא השני במשמרות הכהונה). נקף: כרת (ישעיהו י,
לד). / 13 בסבך וכו': בכלי-נשק הרסניים. 'כלי חמס' רומז לשמעון (בראשית מט, ה). / 14 במעקרי
שור: על-ידי אומות העולם (בראשית מט, ו). 'ישור' מזל אייר. / 15 לגדדי: להשמדני. / 19 גיה: נוגה
אור. אישון מלשעשע: כדי לא להנות את עינו. / 20 געש: הרעיש. חרים: שלישי למשמרות. / 21 בעל
אורים: רומז ללוי. / 22 תאמי צביה: שיר השירים ד, ה. וכאן כינוי לישראל. ותאומים מזל
סיון. / 24 מקרב: כנראה כמו: מקרבם. או במקום: מקרב הארץ. / 25 בורב: בהשמדה (איוב ו,

	דוב אורב	דְּכָרִי דִּימָם	
		דְּלָה שְׁעוּרִים נִפְשִׁי לְשׁוֹמֵם	
	שְׁנִי	דְּדִי גֹר צַר הַדָּמָם	
30		דְּפֶק עֶקְצִי כְּסָרְטָן דְּרָכִי שׁוֹמֵם	פּוֹז <מוֹן> אֲנִי הַגְּבֹר <בֵּר>
	דְּרָכִי	דִּיעָף וְאִיפֹל מוֹשְׁבִי	
		דְּעוֹכָה כַּחֲשָׁף הוֹשִׁיבִי	
	דַּעַךְ	דוֹהֲרִי קָשְׁתוֹ וּכְמָטָרָה הַצִּיבִי	
		דְּלִיקַת חֲצוֹ יָרָה וּבְכִלְיוֹתַי הִבִּיא	פּוֹז <מוֹן> אֲנִי הַגְּבֹר <בֵּר>
35	הִבִּיא	הַחֶץ סָרְעָף לְדַחּוֹק	
		הוֹשֶׁבֶת מַלְכִּיָּה מְרֹנֶן שְׁחֹק	
	עַד	הוֹעֲרָה רוֹבֵץ מִבְּלִי חוֹק	
		הַדִּיחֵנִי אֶרְיָה וְגַם הֵייתִי שְׁחֹק	פּוֹז <מוֹן> אֲנִי גִבֹּר
	הֵייתִי	הַדּוּפָה וּמִתְנִי רָצָץ	
40		הוֹנִי שָׁבָה וּדְלָתוֹת קָצָץ	
	הַשְׁבִּיעֵנִי	הַמֵּר וְרֹאשִׁי הוֹרָצָץ	
		הַכְּפִישֵׁנִי כְּאַפֵּר וַיִּגְרַס בְּחָצָץ	פּוֹז <מוֹן> אֲנִי הַגִּבֹּר
	וַיִּגְרַס	וַיִּשְׁבֵּר וַיִּדּוּשִׁי	
		וַיִּסְגֵּר מִיָּמִין מִסְגֵּר קִדְשִׁי	
45	כֹּלֶךְ	וְכָל חוֹף יָם בְּגֶרְשִׁי	
		וְגַם בְּחֹר וּבְתוֹלָה הִרְטִישִׁי וַתִּזְנַח מִשְׁלוֹם נִפְשִׁי	
	וַתִּזְנַח	וַתִּשְׁכַּח מִלְּזָכוֹר	פּוֹז <מוֹן> אֲנִי
		וַתַּעֲזוֹת אֶרְחִי דְּרָכִי לַעֲכוֹר	

(יז). / 26 גבר למו: הגביר עליהם. / 27 דימם: הדמים / 28 דלה: טלטל, הגלה. ואולי הוא מלשון דלות. שעורים: הרביעי במשמרות הכהונה. / 29 שני דדי גור: את המקור שממנו ינקו ישראל. ריגור' כאן כינוי ליהודה (בראשית מט, ט). / 30 עקצי: לעקצני. כסרטן: מזל תמוז. דרכי שומם: ראוי היה, לפי הפסוק, 'דרכי סורר' (עיין בפנים המאמר). / 33 דעך: צ"ל 'דרך', בהתאם לפסוק. דוהרי: אויבי הרודף אחרי. / 34 דליקת חצו: על-פי תהלים ז, יד: חציו לדולקים יפעל. / 35 סרעף לדחוק: כנראה: לבלבלני. / 36 מלכיה: החמישי שבמשמרות. / 37 הוערה: נחשף, נהרס. רובץ: רומז ליששכר (בראשית מט, יד) מבלי חוק: שלא כדין. ואולי הוא מוסב על 'רובץ' ור"ל: הרובץ בפשעו. / 38 אריה: מזל אב וכינוי לבבל (ירמיהו ד, ז). / 41 המר: דברים מרים. / 44 ויסגר הפקיר. מימין: השישי במשמרות. מסגר קדשי: מבית-המקדש הסגור. / 45 כולך וכו': הלשון מגומגמת, ור"ל: בהיותי מגורש מכל חוף הים ומכל שאר מקומותי. ו'חוף ים' רומז לזבולון (בראשית מט, יג). / 46 ובתלה: מזל אלול. / 47 ותזנח:

265	לוח מועדי השנה בפיוט לקליר	[43]
	וְתַעֲיִיתִי כְּהַתְּעוֹת שְׁכוֹר וְתוֹחֲלִיתִי וְעָנִי מִהֵר יִי זְכוֹר	נְאוֹמֵר 50
פז>מון< אני הגבר	זֹאת כִּי אוֹיֵב לְכִי הִקְשִׁית זוֹרֵז הַקּוֹץ רַגְלִי לְפִסּוֹחַ אֶתִּי זִירָה שְׁפִיפּוֹן יִדְכָּה יְשׁוּחַ זַחֲלִיתִי בְּמֵאזְנֵי זְכוֹר תִּזְכּוֹר וְתִשׁוּחַ	זְכוֹר 55
פז>מון< אני	זְמַן מוֹעֲדִי זוּיָגוּ בְּכַת אַחַת מִיָּדִי זְכָרְתִּי וְנוֹטָשְׁתִּי מְלִימוֹדִי זַעֲקָתִי פָּנִי צוֹר כִּי לֹא יִטּוֹשׁ חֲסָדִי	זֹאת 60
פז>מון< אני הגבר	חִי מִצַּר הַרְשִׁים חֲפָצִי אֲבִיָּה מְנַעַז נוֹשִׁים חֲנִינָה אֵילָה מְבַקְשִׁים חֲזָקִי עֲקָרָב בְּעִיקוֹצֵי חֲדָשִׁים	חֲסָדִי 65
פז>מון< אני הגבר	חֲדָלוּ מִלִּיתֵן טוֹב חוֹרְשִׁים כְּקֻמוֹ עֲלֻצוֹ לְחֻטּוֹב חֲמָסוֹ וְחֲטָאֵי מְנַעַז הַטּוֹב חִי עַד יִתֵּן לְקִנּוֹ שֶׁכָּר טוֹב	חֲדָשִׁים 70
פז>מון< אני הגבר	טָרְפָנִי בִּיד מִזְחִיל טוֹרֵד יִשׁוּעַ מִכְּבוֹד מְנַחֵל טָפִי גְדוּד יְגוּד יֵשׁ לְמוֹ לְהִנְחִיל טֶף דּוֹרְכֵי קֶשֶׁת טוֹב וְיַחֲחִיל	טוֹב 75
פז>מון< אני הגבר	טַעַם נִדְעַת אִם יִישָׁב	טוֹב 80

זנחת. / 49 כהתענות: כהעניית. / 52 הקוץ: השביעי שבמשמרות. וכאן כינוי לאומות העולם. לפסוח: מלשון פיסח. / 53 אחי וכו': ר"ל יחד עם כל ישראל ('אחתי') הפיץ הקוץ גם את דן ('שפיפון' — בראשית מט, יז). ידכה ישוח: תהלים י, י. / 54 במאזניים: מזל תשרי. וכאן ר"ל: פחדתי מן הדין. / 55 מועדי: כמו: מועדים, בריכוז על דרך הארמית, והוא מצוי לפעמים בפייטנות, בלחץ החרוז. / 56 זוּיָגוּ: כוונתו. בכת אחת: באגודה אחת. וראוי היה 'ככת אחת', או 'ככת אחת'. מידי: מיד האויב להישמר. / 57 מלימודי: מלימודים. / 59 חסדי וכו': כנראה: במקום חסדי ה' ('חיי') הושם עלי מצר. / 60 אביה: המשמר השמיני. / 61 חנונה: כינוי לכנסת ישראל. אילה וכו': כנראה יורד אל הטור הבא: את האילה (=כנסת ישראל) מבקשים החזקים שבעקרבם, בעוקצים שלהם. ו'עקרב' מזל מרחשוון. / 64 לחטוב: לחצוב ולכרות. / 67 מזחיל: אויב מפחיד. / 68 טורד: גורש. ישוע: משמר תשיעי. מכבוד מנחיל: מלפני ה'. / 69 גודד יגוד: שבת גד (בראשית מט, ט). יש וכו': להנחיל להם יש (משלי ח, כא). / 70 טף וכו': כנגד זה שרורים בטובה ('בטוב ויחיל') בניהם של דורכי הקשת, כלומר של אומות העולם. / 71 טוב וכו':

טוען אַמֶרְתִּי בְרוּחַ מִשָּׁב
טוען עול כָּכֶן בֵּית יִחְשָׁב
טָרְפוּ וְטָפוּ כָּדָד יִשָּׁב
פז>מון< אני הג>בר<

ויגייר אללחן ל>חן< אנה אלך מרוחך

75	יָשָׁב	יְדוּם וּלְיִשָּׁע יִתְמָתָן	
		יִיסוּר שְׁכֵנִיָּה כָמָאז לֹא יִנְתָן	
	נוֹפֶת	יִטְעֵם מַעַדְנֵי מֶלֶךְ נוֹתָן	
		יִרְבֵּץ כְּגִדִי וּפִיָּהּוּ בְּעָפֹר יִתָּן	פז>מון< מי יתן ראשי
	יִתָּן	יָשִׁים קוּלוֹ בְּכָכִי	
80		יִשְׁבּוֹר מִהֶרָה שָׁכֵט מִכִּי	
	יִתָּן	יִרְחִי כִימֵי קֶדֶם לְהַדְרִיכִי	
		יוֹם לִבְנוֹת גְּדֵרֵי עַל כִּי	פז>מון< מי יתן ראשי
	כִּי	לֹא יַעֲזוּב אוֹתִי לְתוֹגָה	
		כָּחֲסֵדוֹ אֲלִישִׁיב יִשִּׁיב וִירְחֵם סוּגָה	
85	גֵּן	כְּגִפֶּן עָלֵי עֵין שְׂרוּגָה	
		כְּדָלָה כְּדָלִי יִרְחֵמִי כִי אִם הוּגָה	פז>מון< מי יתן
	כִּי	כְּמַהֲרִי לִישָׁעוֹ לְחִפָּה	
	כִּי	לֹא יִשְׁמַע עוֹד קוֹל מִכָּה	
	כִּי	כְּאַלְמָנָה לֹא אָשׁוּב לְכִפָּה	
90		כָּל אֲסִירֵי אֶרֶץ תַּחֲתִיו לְדָכָה	פז>מון< מי יתן
	לְדָכָה	לְעָפֹר מִכְּבִידִי מוֹטוֹת	

שיעור הטורים כנראה כך: אמרתי אם יחזרו בתשובה ('טוב טעם ודעת אם יישב'), ישראל התועים אחרי כל רוח נושבת ('טועה ברוח משב'), בן הטובים המשועבד היום ('טוב טוען עול') ייחשב כבן-חורין ובן-בית וילדיו ישובו בדד בשלווה. תרגום הכותרת: וישנה הלחן [וישיר ב]לחן אנה אלך מרוחך. / 75 יתמתן: ימתין. / 76 ייסור וגו': שלא יתחדשו עוד יסורי שכניה (משמר עשירי). / 77 מעדני מלך נותן: שכט אשר (בראשית מט, כ). ושני הטורים הם פירוש של 'יתמתן'. / 78 'ירבץ וכו': ובינתיים ישראל רובצים כגדי וכו'. ו'גדי' מזל טבת. / 80 ישבור: הלוואי ישבור. / 81 יתן וכו': על-פי איוב כט, ב: 'מי יתנני כירחי קדם'. להדריכי: להנחותי בדרך. / 82 יום וכו': שיעורו: על כי [יש] יום לבנות גדר. / 83 לא: האלפכית משובש כאן. / 84 אלישיב: משמר אחד-עשר. סוגה: כינוי לישראל (שיר השירים ז, ג). / 85 גן כגפן וכו': כינוי לישראל. ו'עלי עין' רומז ליוסף (בראשית מט, כב). / 86 כדלה בדלי: כמו שכבר גאל אותה. ו'דלי' מזל שבט. כי אם הוגה: אף-על-פי שהוגה. / 87 לחכה: במקום: לחכות, כדרך

	לְיִסְד יָקִים דָּת לְבָטוֹת	
פז>מון< מי יתן ראשי	שְׁלַחֲךָ לְפָרוֹס זָאב לְנִטּוֹת	
	לְהַעֲצִים דְּגִים בְּמִים לְהַטּוֹת	
	לְקַהֲלִי כָבֵא עָלִי לְלַחֲמִי	95
	לְצִים לְחֲצוֹנִי לְהַגְרִימִי	
	לְעַקֵּל בֵּיד אִישׁ חֲרָמִי	
פז>מון< מי יתן רא>שי	לֹא עֲזֹבוֹנִי לֹחֲצִי לְאֹמֵר לִי מִי	
	מִלָּל כִּי יִגְדֵּל מִחֲרָפִי	
	מִחֲץ חוֹפָה וּמִתּוֹכָהּ דְּחָפִי	100
	מָאָס וּבְנִיטָן שְׁלַחֲפִי	
פז>מון< מי	מֵאֹר אוֹדֵם אוֹדֵם כִּי יֵצֵא דְבַר מִפִּי	
	מִלְמַדֵּי דָת פֶּסֶה	
	מִדְקָה אֲכָלָה אוֹתִי וְרָפְסָה	
	מִחֲנִי נִמְסָה	105
פז>מון< מי יתן	מִלִּלּוֹ עֲדָרִי כִי דְרָכֵינוּ נִחְפָּשָׁה	
	נִרְכָּבָה וְעַל קַל נְנוּסָה	
	נִסְקַל יִשְׁבָּאָב בְּמִבּוֹסָה	
	נִכְיַעַת מִן בְּאִיר נִמְסָה	
פז>מון< מי יתן	נִגְה פִּטְדָה מִנְגְּדֵי נִשָּׂא	110
	נִקְרָא כִי הִפִּיתָהּ	
	נִפְשִׁינוּ לָךְ זִנְתָהּ	
	נִעֲנֵנוּ וְאַתָּה [...]תָּה	
פז>מון< מי יתן	נִדְנֵנוּ מִמְּכֹנֵינוּ וְאַתָּה סְפוֹתָהּ	
	סְפוֹתָהּ סֵתֵר הַמְרוּעָנָן	115

הפייטנים. / 92 יקים: משמר שנים-עשר. דת לבטות: ללמד תורה. / 93 שלחך וכו': המשך חזון האחרית: 'שלחך' ו'זאב' (=בנימין בראשית מט, כז) כינויים לישראל. וכן גם 'דגים' שבטור הבא. / 95 להטות לקהלי: לכופף ולשעבד את עמי. כבא עלי: הוסף: האויב. ללחמי: להילחם בי. / 96 להגרימי: לגרם עצמותי (במדבר כד, ח). / 97 איש חרמי: אויבי. / 98 לי מי: כמו: מי לי. דהיינו בידעם כי אין עוזר לי. / 100 חופה: את בית-המקדש; והוא שם המשמר השלושה-עשר. / 101 נרד: קטורת. שלחפי: השמידני. מכאן הוא מזכיר את החדשים ואת אבני החושן, תחת השבטים והמזלות. / 102 מאור וכו': נתעמעם אורה של אבן אודם, כי דיברתי סרה בה'. / 104 מדקה ואכלה: החיה הרביעית (דניאל ז, ז). / 108 ישבאב: המשמר הארבעה-עשר. / 109 מעין וכו': מקור מזוונותי. והוא לפי שהמן החל לירד באייר. / 111 נשא: כמו נישא קולנו בצעקה. / 115 סתר המרוענן:

268	עזרא פליישר	[46]
	סח בלגה ולא הוֹחֵן	
	סגולה בסיון יְרוּן	עורי
	סליטה בְּרֶקֶת כי סכּוּתָה בְּעֵן	פז>מון<
	סכּוּתָה סכּוּתָה בֵּית אֶרְמוֹנִי	
120	סרו שְׂכֵטִי וגם חָדְלוּ מִנִּי	
	שְׁמוֹנִי וּמֵאוֹס נְתָנוֹנִי	סחי
	סְקֶרָה וְעֵשֶׂשָׁה מִכַּעַס עֵינִי	פז>מון< מי
	מֵרָאִי נִנְעָלָה	עיני
	על אִימֵר אֶרֶיָּה עָלָה	
125	עֲלוּץ בְּתַמּוֹז וְהִנֵּה נִעוּלָה	באתי לגני
	על אֶפֶס שֶׁת נּוֹפֵךְ עֵינִי עוֹלָלָה	פז>מון< מי יתן
	עוֹלָלָה וְעָרִי אֶמְצֹו	עיני
	על חֲבוּ רַעוּת רַבּוֹת הִלְצוּ	
	עַד צוּרֵי יִפֹּן כְּאֲשֶׁר קָצוּ	אני ישינה
130	עֲלִיהֶם יִשִּׁיב כְּאֲשֶׁר פָּצוּ	
	פּוֹעֲלֵי עוֹלָה [...]]	פצו
	פּוֹלֵץ חֲזִיר ו[...] הוֹכַחַד	
	פָּאֲרִי בָּאֵב בְּרוּב פַּחַד	(אני) פֶּשֶׁטִּי
	פֶּס סִפִּיר וְאַחֲזִנִּי פַחַד	פז>מון< מי יתן
	פֶּרֶשׁוּ לִי לְמַצוֹד	פחד
135	פְּלִיטִי הִרְגוּ כְּחֻצֵּד חֻצוֹד	

כנראה כינוי למקום שבתו של ה' / 116 סח: התפלל. בלגה: המשמר החמישה-עשר. / 117 בסיון וכו': כך ידון בידח סיון. על שום שבו ניתנה תורה. / 118 סליטה: רמסת. / 121 סחי: המעתיק הוסיף 'ומאוס' וסימן למחיקה. / 122 סקרה: ראתה. / 123 האלפבית הפוך מכאן וסדר הפתיחות משובש; עיין במבוא. מראי: מראייה. והניקוד על-פי כתב-היד. / 124 אימר: המשמר השישה-עשר. / 125 באחי וכו': שמחנו בתמוז כי שמענו 'באתי לגני'. אבל הגן היה נעול; כלומר: הישועה לא באה. ו' בתמוז' דווקא, על שום ההבטחה שבזכריה ח, ט. / 126 על וכו': אולי שם את אבן הנופך קישוט על אף אויבי. ופיענוח המלים 'אפס שת' מפוקפק. / 127 ערי: אויבי. / 128 על חבו וכו': על שום שחטאו ישראל, והלצו רעות רבות. / 129 כאשר קצו: כמו שאומות העולם קצו אותנו; מלשון נעלה ביהודה ונקיצנה (ישעיהו ז, ו). / 132 חזיר: המשמר השבעה-עשר. / 136 כחצד חצוד: כקוצר הקוצר תבואה; על-פי

269	לוח מועדי השנה בפיוט לקליר	[47]
	פִּלְגִי פִּלְגִים גָּבְרוּ לַפְצוֹד פָּצוּחַ כָּל יָמֵי כִי כָצָפוֹר צְדוֹנִי צוֹד	
	פז>מון< [...] פז>מון< מי יתן	
140	צוֹד צְדוֹנִי וְאוֹתֵי חֲרָפוֹ צוֹמַת הַפִּיּוֹץ כְּאֲשֶׁר גִּידְפוֹ דוֹדֵי צָפָה כִּי אֱלוֹל הָדְפוֹ צוֹהֵר יְהוֹלֹם הַעֲמוּ וַיִּמָּס עַל רֹאשִׁי צָפוֹ	
145	צָפוֹ צָרִים וְכִנְיָהּ הוֹקְרָאֲתִי צְרוּחָהּ וְאֶנְיָחָהּ נִקְרָאֲתִי צָמְתוֹ צָלְלוֹ חַיִּי בְּמִים כִּי לִפְנֵיהֶם נִקְרִיתִי צָעָקְתִּי וְלֹא נִעֲנִיתִי כְּאֲשֶׁר קָרָאֲתִי	
	פז>מון< מי יתן	
150	קָרָאֲתִי קָצָה מְדוּעַ מִפְּעָלִי קוֹפֵל פִּתְחִיָּה מִהִיכְלִי קָמְתִי קָצָתִי כְּדִינִי תִשְׁרִי בְּקֶלְקוֹלִי קָצָה לְשֵׁם מְזַעֲקָתִי כִּי לֹא נִשְׁמַע קוֹלִי	
	פז>מון< מי יתן	
155	קוֹלִי קִצְצָתָהּ וְשִׁאֲגֵי הַחֲבִיתָהּ קִינִים וְהִגָּה וְהִי לִי הִרְבִּיתָהּ קִיטוּלִי וְקִנֵּי הַחֲרָבָתָהּ קוֹמָה מִהֲרָה לְנַחֲמִי כִּי רִיבִי רִבָּתָהּ	
	פז>מון< מי יתן	
157	רִיבִי כִי הִיִּיתִי גִנְיִי רוֹשֵׁשׁ יִחְזָקָאֵל מְדוּכְנִי פִּתְחָתִי פִּיּוֹ לְהַתְנַדּוֹת כְּחִדְלוֹ בְּמִרְחָשׁוֹן זִירְעוֹנִי רוֹעֲרָעָה שָׁבוּ וְאַתָּה רֵאִיתָהּ יִי	
	פז>מון< מי יתן	
	רֵאִיתָהּ רִבְכִּי וְקִרְנִי גִידְעָתָהּ	

הארמית. / 137 לפצוד: לשטוף; על-פי הארמית. 'היאורים' בשמות ז, יט במיוחס ליונתן: פצידא. / 138 פצוח: לומר. / 140 הפיוץ: המשמר השמונה-עשר. / 141 צפה: אולי צ"ל 'צפה' בציור, בלשון בקשה. אלול הדפו: איני יודע כוונתו. / 142 צוהר: זוהר. / 143 צפו: פסוק זה בא במקרא אחרי 'צמתו' והקדימו הפייטן (או המעתיק) בטעות. / 145 נקריתי: נודמנתי לפנייהם. / 147 קצה מדוע: כמו: מדוע קצה, השמיד. / 148 קופל: הורחק. פתחיה: המשמר התשעה-עשר. / 149 בדיני תשרי: בהלכות המועדים. / 150 קצה לשם: הושמד לשם כי לא נתקבלה תפילתו. / 156 יחזקאל: המשמר העשרים. / 157 פיו: כנראה טעות-סופר במקום 'פיו'. במרחשון: לפי שהוא חודש הגשמים והזרע. / 158 רוערעה: כמו: רועעה, והצורה שגורה בירושלמי ובפייטנות. / 159 רבכי: מבוכתי (על-פי ויקרא ו).

270	עזרא פליישר	[48]
160	רְבִים בְּעִבּוּרֵי הַכְנַעְתָּה	
	רָאִיתָה רָשַׁע גּוֹיִם וְאוֹתֵי הַנַּעֲתָה	
	רָעַתָּם יָדַעְתָּ וְחִרְפָּתָם שָׁמַעְתָּה	פז>מון<
	שָׁמַעְתָּ שְׁאֵפֶת לֹחֲמֵי	
	שִׁירְשׁוּ יָכִין בְּשִׁפְכוּ דָמִי	
165	מְצֹאוֹנִי שְׁדָדוֹנִי בְּכֶסֶלְיוֹ הוֹלְמִי	
	שִׁיבְרוּ אַחֲלָמָה בְּהֶגֶה שְׁפָתֵי קָמִי	פז>מון< מי יתן
	שׁוֹרְרֵי לְהַדִּיחֵי הַנָּשִׁיב	
	שָׁבוּ וְעִינוּ גּוֹזְלֵי וְאֵין מְשִׁיב	
	שָׁכַח מִגִּי בְלִי לְהָשִׁיב	
170	שָׁמָּה תִמְחָה וּגְמוּל לָהֶם תִּשָּׁיב	פז>מון< מי יתן
	תְּשִׁיב תִּגְמָלָם גְּמוּלֵיהֶם	
	תִּיעֲבוּ גְמוּל לֹעֲזֵי גְמֻלֵיהֶם	
	תְּדַרְיָכֶם בְּטַבַּת כּוֹלֵהֶם	
	תִּאֲלַת תִּרְשִׁישׁ תִּתֵּן לָהֶם	פז>מון< מי יתן
175	תִּתֵּן לָהֶם תִּלְאָה אוֹתָם לְנִדּוֹף	
	תִּגְרַת דְּלִיָּה הַמּוֹנִיָּהֶם תִּשְׁדּוּף	

[ג]

ויגייר אללחן

מחטאת מורדי בַּחַג הַמִּצּוֹת
יִרְכִּיבֶהוּ מִפּוֹת כְּלוֹת וְנַחֲרָצוֹת

יד ועוד). / 160 רבים וכו': אתה שמלפנים הכנעת רבים בעבורי. / 164 יכין: המשמר העשרים ואחד. / 167 הנשיב: דובב. / 169 מגי: מן הארץ. / 172 גמול: המשמר העשרים ושניים. לועזי גמליהם: עיין לעיל, עמ' 254–255. / 173 השבעתי: ביקשתי ממך. תדריכם: תרמסם. / 174 תאלת תרשיש: את הפורענות שפקדה את בית-המקדש. / 175 תתן וכו': הסופר כתב תחילה 'תאלת תרשיש' (פעם נוספת) ותיקן. / 176 תגרת דליה: הפורענות שפקדה את משמר דליה, שהוא המשמר העשרים ושלושה. תשדוף: תכלה. מכאן צריך הפייטן להזכיר עוד את משמר מעזיה, את חדשי שבט ואדר ואת אבני השוהם והישפה. אי־אפשר לדעת לפי שעה איך המשיך.

[ג]

מקור הפיוט בכתב־יד ט"ש H14/76, עד טור 22: משם ואילך בכתב־יד ט"ש ס"ח 137.96. בראשי הטורים באות פתיחות מקרא מאיכה ד, יג ואילך, דברים לב, יג ואילך ושיר השירים ו, ז ואילך. 1 מורדי וכו': ישראל שלא קיימו הלכות פסח. / 2 ירכיבהו: ימית עליו. כלות ונחרצות: הצירוף על פי

מְפֹלֶחַ כְּבָדִי בַּחצוֹת נָעוּ עֲנָרִים בַּחוּצוֹת	כְּפֹלֶחַ	
פז>מון< מבליגיתי עלי יגון עלי לבי דוי		5
נָצוּ נֹדְדֵי מַמְתֵּן דֵּת דִּיבוּרִימוּ נִפְסֵק וּמַר הֶלְעִינִימוּ נִפְצוּ אֶל הַסֵּלַע עוֹלָלִימוּ סוּרוּ טָמֵא קָרְאוּ לָמוּ	נָעוּ חֲמָאָת שְׁשִׁים	10
פז>מון< מבליגי>תי<		
סוּרְרֵי בְּשׁוּפְרוֹת חֶלְקֵם סוּרֵר נִיבְזָה חוֹקֵם סִיגֵר וּבָה דְרָךְ נָקֵם פָּנִי יֵי חִילָקֵם	סוּרוּ וַיִּשְׁמֵן אַחַת	
פז>מון< מבליגי>תי<		
פְּלִילִים מִכְפּוֹר שְׁדָדוֹנוּ פֶּן פְּלִילִיָּה יַעֲנוּנוּ פָּסָה מִגְבוּל מַעֲוִינֵנוּ עוֹדְנָה תִּכְלִינָה עֵינֵינוּ	פָּנִי יִקְנִיאוּהוּ מִי זֹאת	15
פז>מון< מבלי>גיתי<		
עוֹמֵד בְּסִינֵי סוֹכְתֵינוּ עוֹלוֹת עֲלוֹת לְתַגְרֵתֵינוּ עֲזָרְתֵינוּ הִרְבּוּ חֲרָפְתֵינוּ צָדוּ צַעֲדֵינוּ מִלְכֶּת בְּרַחוּבוֹתֵינוּ	עוֹדְנוּ יִזְבְּחוּ אֶל גִּנֹּת	20
פז>מון< מבלי>גיתי<		
צוּהַר נִירוֹת מִיּוֹפֵינוּ צִיעֲרָנוּ בֵּיד מְחַרְפֵינוּ צִגְתִּי רְאוֹת כְּבוֹד אֱלוֹפֵינוּ קָלִים הָיוּ רוֹדְפֵינוּ	צָדוּ צוּר לֹא	25
פז>מון< מבליגיתי		

ישעיהו י, כג ועוד. / 3 בחצות: במקום: בחיצים. / 5 מבליגיתי וכו': ירמיהו ח, יח. / 7 נודדי וכו': המתרחקים מדברי תורה. / 8 חמאת: המטעמים חדלו. ומר: כמו: ובמר. הלעינימו: מלשון לענה. / 9 ששים: הרכה אומות. / 11 סוררי בשופרות: כינוי לישראל החוטאים. חלקם וכו': פזם ואמר להם 'סורו'. / 12 חוקם: של השופרות. / 13 אחת: את ישראל. סיגר: הסגיר. / 15 פני פלילים: פני שופטים. מכיפור וכו': חמסונו מכפרה. / 16 יקניאוהו וכו': כנראה: יעוררו את קנאת ה' כדי שלא יענו אותו בשפטים ('פליליה'). / 17 מי זאת: כינוי לישראל. פסח: נעלמה. / 19 עודנו וכו': כשאוהלנו עדיין עומד בהר סיני. / 20 יזבחו וכו': עשו ישראל את העגל והקריבו לו קרבנות שיקציפו עלינו את ה'. / 21 אל וכו': בתוך בית־המקדש עצמו. / 23 צוהר: כמו: זוהר. מיופינו: כינוי לבית־המקדש. / 25 לא וכו':

[50]	עזרא פליישר	272
פז>מון< מבליגיתי	קלים קמֹו לְשִׁבְרֵי כָכֹד קִנְאָתָם וְ[הַמּוֹ]נֵי לְכֹד קוֹנְנֵי קִינָה כִּי מִלְכָּה הוֹלֵכֶד רוּחַ אֲפִינוּ מְשִׁיחַ יְיָ נִלְכֶד	30
	רוּחַ רָץ לְהַפּוֹךְ פֶּס נְאוּהָ כְּסוּם רְאוּתָם לֹא אֶחָפוּץ בְּהָדוּם רְבוּת רְעוּת שָׁאג וְלֹא יָדוּם שִׁישִׁי וְשִׁמְחֵי בֵּת אֲדוּם	
פז>מון< מבליגיתי	שִׁישִׁי ש[... ..] נִיֶּצִיּוֹן שְׁתוּ לַעֲנָה כְּכֹס נִיֶּצִיּוֹן שׁוֹדֵד עַד תִּרְחֲקֵי רִיֶּצִיּוֹן תָּם עֲוֹנָךְ בֵּת צִיּוֹן	35
פז>מון< מבליגיתי	תָּם תִּיעוּב אֲשֶׁר עָשׂוּ מֵהוֹלְלֵינוּ תְּדַלִּיק נְאוּת מִגְלֵינוּ תְּאוּמִים פָּסוּ מִמַּעַגְלֵינוּ זָכוֹר יְיָ מָה הָיָה לָנוּ	

כנראה: לא חלקתי כבוד לה'. / 31 רוח: רוח ה'. נאוה: ישראל. כסדום: כמהפכת סדום. / 32 בהדום: על־פני הארץ. / 36 ניציון: כנראה טעות־סופר במקום מיציון, ור"ל עד מיצוי. / 37 שורך: כינוי לבית־המקדש. עד תרחקי רציון: כל זמן שתרחקי מלרצות את ה'. / 39 מהוללינו: החוטאים שבתוכנו (תהלים קב, ט). / 40 תדליק: תשרוף. מגלינו: האויבים המגלים אותנו. / 41 שני תאומים: איני יודע מה כוונתו. ממעגלנו: מדרכנו.